

Det svenska friluftslivet i ett framtidsperspektiv

EN SYSTEMANALYS MED FOKUS PÅ AKTÖRER OCH TRENDER SOM PÅVERKAR
FRILUFTSLIVET MOT FRAMTIDEN

DECEMBER 2021

**KAIROS
FUTURE**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Rapporten i ett nötskal	3
Inledning	4
Friluftslivets systemlogiker.....	6
Friluftslivets aktörer.....	18
Åtta trender som påverkar friluftslivet.....	24
Två nyckelfrågor för det svenska friluftslivssystemet.....	32
Sju utmaningar för friluftslivet mot framtiden	41
Om Kairos Future	47
Källor	48

RAPPORTEN I ETT NÖTSKAL

På uppdrag av Svenskt Friluftsliv med stöd av Naturvårdsverket har vi konsulter från Kairos Future genomfört en analys av det svenska friluftslivsystemet ur ett framtidsperspektiv. Ansatsen har varit att se hur dagens friluftslivsystem med nuvarande huvudaktörer är formerat om målet att kraftigt öka mängden utövat friluftsliv i Sveige ska kunna nås. Vi har tentativt arbetat med sloganen ”dubbelt så mycket friluftsliv”. I arbetet har vi identifierat åtta tunga samhällstrender som formar och omformar friluftslivets förutsättningar. Vi har också intervjuat ledande experter samt genomfört workshops med företrädare för friluftslivets olika huvudaktörer.

Det vi funnit är i korthet:

- Dagens friluftsliv har medvind. Intresset för friluftsliv växer och mycket i systemet fungerar bra redan idag. Det innebär en risk att många tycker sig kunna sitta lugnt i båten men vi tror att det är en långsiktigt farlig grundhållning.
- Åtta övergripande trender pekar i riktning mot att friluftslivet av idag kommer behöva sätta sig ner och se hur utvecklingen påverkar systemet ’svenskt friluftsliv’. Om inte det sker kommer många möjligheter missas och andra aktörer fånga dem istället vilket kan förskjuta makten över friluftslivet bort från dagens huvudaktörer.
- Friluftslivets nuvarande huvudaktörer har en hel del förbättringsområden att fokusera på i närtid. Bättre samordning och driv, undvika dubbelarbete samt hantera nyckelfrågan ’guidning och information i ett livsstilscentrerat medborgarlandskap’ är exempel på sådana frågor.
- Den viktigaste utvecklingsfrågan bortom den omedelbara framtiden är närmast existentiell för friluftslivets nuvarande huvudaktörer – vilka skäl är fulla goda för att friluftsliv ska räknas som friluftsliv? Är aktörer som ser friluftslivet som rekvisita lika mycket värda som de som har friluftsliv som mål. Denna fråga behöver adresseras i närtid så att svaren bottenar den dag frågorna blir akuta.
- Friluftslivet succé kan bli dess kvarnsten. Redan idag uppstår problem där friluftslivsarrangörer lyckas alltför väl med att attrahera deltagare/besökare. Om inte hanteringen av deltagarflöden hanteras medvetet och professionellt över tid riskerar detta utvecklingen med väsentligt mer friluftslivsutövande blir ett sänke för hela systemet.
- Att hantera utvecklingen mot mer formellt informella aktörer och mer informellt formella dito är en komplex nöt som står för dörren
- Friluftslivet behöver utforska även den osäkra framtiden i akt och mening att hitta övergripande strategier och identifiera vilken huvudförändring som står för dörren.

INLEDNING

UPPDRAG, METOD OCH PROCESS

Under 2021 har Svenskt Friluftsliv med stöd från Naturvårdsverket drivit samverkansprojektet 'luften är fri' inom ramen för Friluftslivet år. Målet har varit att lyfta friluftslivet genom att få grupper som tidigare inte aktivt varit ute i skog, mark och sjö att hitta till ett eget friluftsliv. Som en del i det arbetet önskade också Svenskt Friluftsliv en genomlysning av det svenska friluftslivssystemet ur ett systemperspektiv där fokus skulle ligga på att identifiera flaskhalsar och möjliga vägar framåt för ett ökat svenskt friluftsliv i framtiden. Uppdraget att genomföra den analysen gick till Kairos Future. Den ansats som vi konsulter haft har varit 'dubbelt så mycket friluftsliv, dvs en översiktlig genomlysning av dagens system med den underliggande ansatsen "vad skulle krävas för att åstadkomma dubbelt så mycket friluftsliv givet aktuell omvärldsutveckling och dagens rollfördelning". De konsulter hos Kairos Future som genomfört arbetet är Axel Gruvaeus och Erik Hengren.

Ansats: Systemanalys ur ett omvärldsperspektiv

Alla levande system byggs upp av olika delar som regelbundet interagerar med och påverkar varandra. Systemanalys handlar därför om att beskriva vilka delar systemet utgörs av samt hur de fungerar och utvecklas över tid. System kan både vara statiska – där varje del förblir konstant över tid – eller dynamiska – där delarna förändras över tid. Oberoende system påverkas bara av de delar som finns inuti systemet. Förändring kommer inifrån utefter de logiker eller mekanismer som utgör fundamentet för systemet.

De flesta system där människor är involverade är i regel dynamiska system, dvs det finns faktorer utanför systemet som påverkar dess utveckling. Om ambitionen är att systemet skall växa är det därför centralt att analysera vilka de tillväxthämmande faktorerna är. För ekologiska system brukar det handla om tillgång till kritiska 'insatsvaror' (energi och näringsämnen). För sociologiska system handlar det i regel, utöver energi, om andra slags 'näringsämnen' = resurser. Ofta handlar det om ekonomiska medel, information, kultur, samhällelig infrastruktur etc.

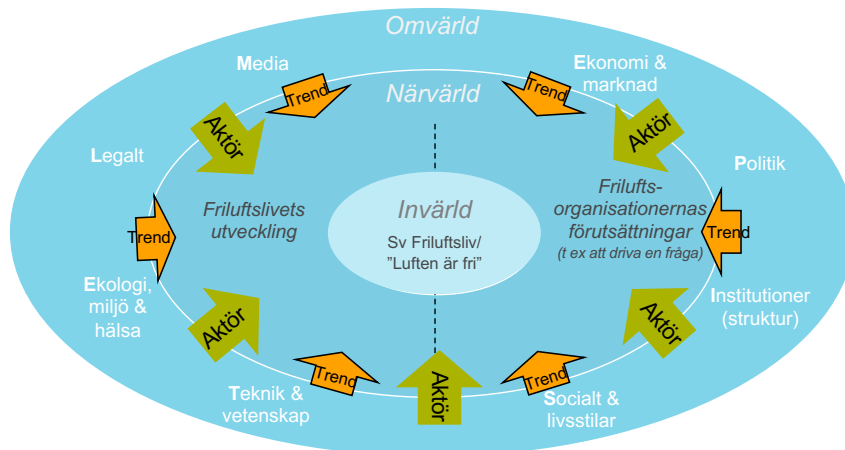
Balansen mellan statiskhet och dynamik är även en faktor som genomsyrar systemanalyser. En statisk analys utgår från att systemet fryses så som det ser ut i dagsläget och med det som grund analyseras påverkan från omvärlden på systemets olika delar. Det här ger ofta en god pedagogisk bild av kommande utvecklingsbehov eftersom konstanthållandet av dagens system med tydlighet visar vilka delar som kommer behöva förändras i ljuset av en framtida omvärldsutveckling. En analys som utgår från en dynamisk utveckling tar istället hänsyn till att systemet kommer förändras i samklang med utvecklingen i omvärlden och därför brukar lösningen vara att lägga till en tidsvariabel som påvisar systemet förändring över tid och med det som grund göra en analys av hur systemet kan komma att se ut vid en given framtid.

För att upptäcka nuvarande flaskhalsar och förbättringsområden har vi i rapporten valt att konstanthålla dagens friluftslivssystem även om vi i grunden ser att friluftslivet är ett dynamiskt system som kommer vara föränderligt över tid av både beroende och oberoende faktorer.

Angreppssätt och metod

Uppdraget lades upp utifrån tre huvuddelar:

- Identifiering samt analys av de mest pådrivande centrala omvärldstrender som påverkar det svenska friluftslivet mot framtiden.
- En genomlysning av de mest centrala aktörer som påverkar hur det svenska friluftslivet fungerar.
- Med stöd av slutsatserna från de bägge inledande momenten göra en övergripande konsekvensanalys av hur väl nuvarande strukturer/system/organisationer (som kollektiv) är riggade för att möta den framtida utvecklingen

Figur 1 Principbild över ansatsen för projektets analysarbete

För att genomföra analysen har kvalitativa metoder i form av djupintervjuer, workshops, litteraturstudier och desk research genomförts enligt följande:

- Aktiv research sökande efter relevanta trender och exempel på omvärld samt inventering av den existerande trendbank som Kairos Future har byggt upp sedan många år.
- En breddworkshop med ett femtontal representanter för olika aktörer som idag återfinns inom det svenska friluftslivet. Deltagarna kom från ideella organisationer, myndigheter, akademien, kommuner och regioner samt från turismföreträdande organisationer.
- Inläsning av forskningsrapporter samt resultaten från den tankesmedja som genomfördes i september 2021 inom ramen för Friluftslivets år.
- Intervjuer med knappt tjugo företrädare för olika aktörer som direkt eller indirekt har en påverkan på det svenska friluftslivet.

Utöver ovanstående har Ulf Silvander och Johan Faskunger från Svenskt Friluftslivs kansli varit ett ovärderligt stöd till konsulterna under processen.

FRILUFTSLIVETS SYSTEMLOGIKER

Det finns en rad olika ansatser som kan beskriva hur friluftslivssystemet är uppbyggt. Vi¹ har valt beskriva det med hjälp av följande fem rubriker:

Figur 2. Fem dimensioner som var för sig förklarar friluftslivet som system

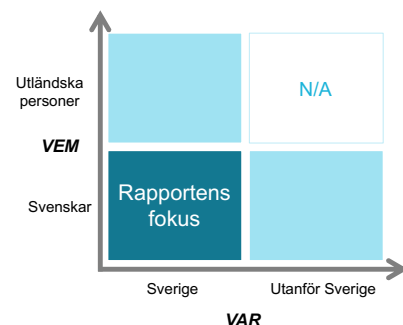
De här aspekterna utgör var för sig viktiga grundbultar för att förstå hur dagens system fungerar och hur det kan utvecklas framöver. Nedan följer en kort beskrivning av vår bild av varför dessa områden är viktiga att utgå från samt ett par exempel på aktuella förändringar som kan komma att påverka utvecklingen på sikt.

FRILUFTSLIVETS 'VAD'

Friluftsliv är ett brett begrepp. I arbetet har vi valt att utgå från förordningen om statsbidrag för friluftsanslag. Där definieras friluftsliv som *"Vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling"*¹. Följderna av detta blir att synen på vad som är natur- och kulturlandskap spelar roll för vad som kan anses vara friluftsliv. Att endast befinna sig utomhus är *inte* friluftsliv, t ex när människor gör saker och ting utomhus på den egna bakgården eller tomten. Vi menar samtidigt att inkluderingen av både kultur- och naturlandskap är en styrka för rapporten, dvs att allt från både urbana och rurala kulturmiljöerna till såväl intensivt brukade som mer orörda naturområden är inkluderade.

Det finns ytterligare två aspekter som definierar vad som kan anses ingå i det *svenska* friluftslivssystemet. Antingen avgränsas det av att det är svenska medborgare som utövar friluftsliv eller att utövandet/vistelsen sker i på svensk mark. För besöksnäringen är t ex det mindre intressant varifrån besökarna kommer och ut ett folkhälso-perspektiv ökar ju den svenska folkhälsan även när svenskarna utövar aktivt friluftsliv utanför Sveriges gränser.

För den här rapportens har vi i samråd med Svenskt Friluftslivs kansli valt att fokusera på svenskar som utövar friluftsliv i Sverige. Sammanfattningsvis har vi därför för rapporten förtydligt avgränsningen enligt följande förtydligande av Riksdagens definition: Det svenska friluftslivet utgörs av *'svenskars vistelse utomhus i det svenska natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling'*.

Figur 3. Vad ingår i 'svenskt friluftsliv'

¹ Genomgående i rapporten använder vi begreppet 'vi' när det är rapportförfattarnas åsikter och slutsatser som avses.

Vad: Exempel på aktuella förändringar i systemet

Vid en första anblick kan det tyckas råda konsensus kring vad friluftsliv är. Men skapar man på ytan finns det ofta underliggande skillnader, något som också framkommit vid de expertintervjuer som genomförts under projektets gång. Ett synsätt står för allt som görs utomhus är friluftsliv (ex lövräfsning på den egna tomten) medan ett annat baseras på att det är deltagande i en aktivitet ämnad för att befinna sig i skog, mark, park eller på en sjö eller till havs. Vår bild är att inte minst engagerade personer inom de traditionella friluftslivsorganisationerna ofta har en grundsyn på friluftsliv som något som baseras på medvetna val hos människor att vara i naturen snarare än att man ”råkar hamna i skogen”. De flesta är dock öppna för andra synsätt men den kulturella kontexten som idag är förhärskande uppfattar vi kommer från den nämnda synen.

En förändring vi ser handlar om vem som kan anses ha företräde kring synen på definitionen av friluftsliv. Vår bild är att under ytan bubblar en mer uppluckrad syn på vad som har rätt att kallas friluftsliv. Framför allt för att den postmoderna kontext som växt fram under lång tid förflyttar definitionsmakten över tillvaron från ”uppifrånstyrt” till individstyrt, dvs i en riktning mot att var och en själv anser sig kunna och ha rätt avgöra vad som är rätt och riktigt. Detta kommer bli än mer accentuerat om tanken på ett fördubblat friluftsliv skulle bli verklighet eftersom det med all säkerhet kommer föra med sig en stor tillväxt av människor och organisationer som har andra synsätt på friluftsliv, skog och mark än de som av hävd dominerat friluftslivssverige. Inte minst i urbana miljöer lär uppluckrade synsätt och värderingar stå för dörren och det kommer i så fall få större utrymme för hela det svenska friluftslivssystemet framöver.

FRILUFTSLIVETS 'VARFÖR'

Motivationen för att utöva friluftsliv varierar åtskilligt inom och mellan såväl människor som aktörer återfinns i friluftslivssystemet. För att rama in de olika skälen till varför friluftsliv sker har vi valt att betrakta motiven utifrån fyra huvudgrupperingar. Det handlar om friluftsliv som:

- Mål** Friluftsliv är målet, dvs friluftsliv har ett egenvärde och utövas för sin egen skull.
- Medel** Utövandet sker för att uppnå ett annat mål än friluftsliv som sådant – det kan handla bättre hälsa, se till att hundens rastas eller ekonomiska drivkrafter, t ex för kommersiella aktörer.
- Rekvisita** Friluftslivet används aktivt som rekvisita, t ex för identitetsbyggande eller stämningsskapare, dvs det är en slags medel med väldigt specifik karaktär. Det märks t ex inom viss reklam och annan kommunikation.
- Fond** Natur och friluftsliv finns endast i bakgrunden och är inte centralt för de aktörer som utövar aktiviteterna. T ex rollspelsrörelser, pokemonspelande eller cykelpendling genom ett naturreservat.

Vi ser att de här bakomliggande skälen kommer spela stor roll för utvecklingen av friluftssystemet framöver och inte minst lär de hamna än mer fokus om målet att kraftigt öka mängden friluftsliv ska förverkligas.

Varför: Exempel på aktuella förändringar i systemet

Historiskt sett är vår bild att friluftslivssystemet har byggts upp av tillskyndare som främst fokuserat på aktörer och aktiviteter som har friluftsliv som mål i sig själv. Men med den utveckling vi skönjer idag så föreställer vi oss att det kommer ske en förskjutning mot de övriga skälen för friluftsliv vilket över tid kan leda till konflikter mellan olika grupper av intressenter. Inte minst tror vi att aktörer som har friluftslivet som rekvisita eller fond kommer sträva efter att vara en naturlig del av systemet på samma sätt som de organisationer och utövare som har friluftsliv som mål. Samtidigt ser vi att dagens aktörer är medvetna om den här utvecklingen men vi föreställer oss att det kommer krävas en ständigt levande dialog för att på ett bra sätt hantera den här utvecklingen.

De människor som lockas av friluftsliv kommer troligen att öka något framöver men ska friluftslivet dubblas (=vår utgångspunkt) så kommer det kräva andra ansatser än att fler människor övertygas om förträffligheten med friluftsliv som mål. Istället lär aktörer som har friluftsliv som medel för något annat vara centrala för att åstadkomma nödvändiga hävstänger i systemet, dvs att stora grupper av nya friluftslivsbesökare/-utövare hittar till skog och mark. Den utveckling som skett under senare år där inte minst folkhälsa och besöksnäring på allvar intresserat sig för friluftslivet är exempel på hur samhällssektorer för vilka friluftsliv är ett medel kommer öka i betydelse. Med dem kommer inte bara de offentliga samhällsaktörerna utan även nya aktörer av frivilligorganisationer och kommersiella aktörer lär ”följa med på köpet”. Det här gör att kretsen som räknas som friluftslivsaktörer troligen kommer bli större i närtid vilket ytterligare ger anledning att fundera på hur spelreglerna för systemet ser ut. Dels utmanas med all säkerhet de aktörer inom Svenskt Friluftsliv et al som idag uppbär offentliga stöd och bidrag av andra aktörer som vill dela på kakan. Dels kommer utvecklingen troligen medföra en kulturell förändring kring vad friluftsliv innebär vilket i sin tur kommer utmana vem som har rätt att definiera det samma. Detta kommer i så fall leda till en dynamisk utveckling av friluftslivssystemet där dagens ledande aktörer i hög grad själva äger svaren på utvecklingen i kraft av ”skråfördelen” att själva avgöra vem som har rätt att befinna sig inom systemet och vilka som inte har det.

En annan utveckling är ”rekvisita”-utvecklingen. Om friluftsliv blir mer populärt/börjar trenda på riktigt kommer säkerligen friluftslivet stå inför samma situation som vissa kulturinstitutioner har upplevt sedan ett tiotal år. Det handlar om den växande FOMO-trenden (fear of missing out) samt vikten av att visa sin omgivning att man gör rätt saker snarare än vara genuint intresserad av de aktiviteter man ägnar sig åt (läs visar upp). Många konsthallar vittnar t ex om att alltfler besökare går in på galleriet en kort stund på helgerna, tar en selfie och lägger upp bilden på sina sociala medier under hashtags av karaktären #dagenskulturbesök. I takt med att nya målgrupper nås kommer säkerligen de här uttrycken märkas även inom friluftslivet. Vår bedömning är att även om friluftsliv

som självändamål är starkt för många svenskar (svenskarnas intresse för att vistas i naturen är stort i ett internationellt perspektiv) så växer behovet av att *visa upp bilden av en skogspromenad* som helgaktivitet. Om ”promenaden” endast utgörs av en selfie tagen tre meter in i skogen vid ett femminutersbesök så kommer knappast detta räknas som genuint friluftsliv av de personer och aktörer som har friluftsliv som mål.

Det finns samtidigt skäl att tro att andra motiv än de traditionella kommer driva på ett ökat friluftsliv framöver. I en epok präglad av sekularisering, högt tempo och stort informationsöverflöd talar åtskilligt för en ökning av ett ”andligt varför” som skäl för att komma ut i naturen. Religionshistorikern David Thurffjell driver i boken ”Granskogsfolk” tesen att svenskarnas starka närhet till naturen hänger ihop med sekulariseringen av samhället. Med sina intervjuer av människor i en urban och karriärsintensiv miljö tecknar han bilden av naturen som platsen där nostalgi och längtan efter sammanhang projiceras. Liknande andlig betydelse av naturen kan också ses i fenomen som skogsbad, intresse för den gamla traditionen ”utesittning” (att sitta ute och ta in naturen en hel natt) samt meditation ute i naturen. Även den klassiska pilgrimsvandringen har fått en renässans senaste decenniet. (Att den japanska traditionen med ”skogsbad” inte har fått större fäste hos svenskarna kanske främst beror på att svenskarna inte har den shintuistiska traditionen och kulturen att falla tillbaka på). Även i detta fall lär kretsen aktörer som vill vara en del av friluftslivssystemet komma att utökas framöver.

FRILUFTSLIVETS 'VEM & VAR'

Svaren på ’varför’-frågan ovan avgör till stor del vem som kommer att utöva friluftsliv. Men det finns ytterligare en dimension som påverkar vem som rör sig i skog och mark – utövarens relation till platsen för friluftslivet. Platsen kan alltså vara något att besöka temporärt eller en plats där man befinner sig återkommande. Den dimensionen formar förståelsen om vad en särskild plats är: det som är ”landet” för en del är ”min hembygd” för andra. Det som är renbetesland för någon är vildmark för andra. Relationen till en plats ger alltså människor olika förförståelse och anledning till vistelse.

Om målet är att markant öka mängden friluftsliv så kan det i princip ske genom tre huvudmålgrupper:

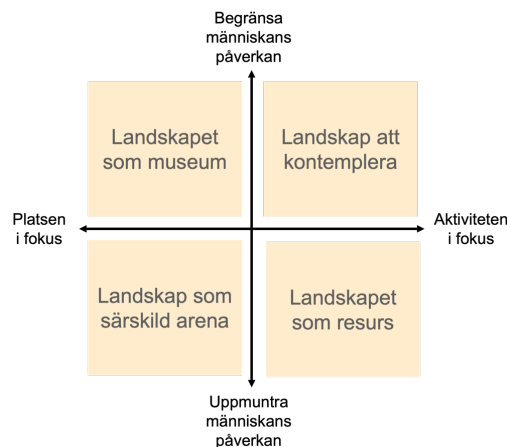
- *Boende i närområdet* förmås vara mer i skog och mark, dvs det är personer som regelbundet kan nyttja och ta del av de grönområden som finns i grannskapet
- *Deltagare i ordnade aktiviteter* som utövas i naturen. Dessa kan vara närboende eller tillresta men många är troligen återkommande besökare/utövare av samma aktivitet. Dessa kan alltså förmås öka intensiteten och frekvensen av sitt utövande så ökar den totala mängden friluftsliv.
- *Turister och tillfälliga besökare*. En hel del friluftsliv utövas av personer som beger sig till en plats för att uppleva platsen utan ambitioner att återkomma fler gånger. Inte sällan är besöken av karaktären ”finns på människors bucket list”,

typ vandra i Tiveden, upp gå upp på Giebnegaise, se Njupesjär, paddla längs Emån osv. Ökningen kommer i så fall ske i nära samarbeten med turistaktörer och olika lokala "visitX"-organisationer. De senaste åren har naturen blivit en mer attraktiv plats att förlägga sin semesterresa på – naturupplevelser och uppleva landskap har ökat stadigt som reseanledning de senaste åren.²

I det första fallet är målgruppen alla som bor på en plats medan det i de övriga fallen är människor med särskilda intressen som är huvudmålgruppen för att nå målet om mer friluftsliv. Det ger två fundamentalt olika ansatser för friluftslivets aktörer och vår bild är att här ryms en av huvudutmaningarna inom systemet. Vem ska i huvudsak adresseras som ansvarig för att öka friluftslivet: platsägarna eller aktivitetsägare/arrangör. Se mer nedan.

Grundsynen på landskapet, naturer och platsen spelar allt större roll

Historiskt har människan främst sett landskapet som en resurs för mänskligt brukande med undantag för utvalda platser som har hållits heliga. Detta är ett uttryck fören antropocen grundsyn, dvs människan står över naturen. På senare år har ett ekocentristiskt synsätt växt i omfattning, dvs en syn om utgår från att människan är en del av naturen och inte har rätt att ändra den hursomhelst. Utvecklingen håller alltså på att leda till en alltmer olikartad syn på människans relation till platserna för friluftsliv: Ska mänsklig påverkan begränsas eller uppmuntras och står aktiviteten eller upplevelsen av platsen i fokus?

Figur 4. Illustration över fyra olika grundläggande inställningar som aktörer kring friluftslivet har till den plats det utövas på. Anpassad från Sandell (2016)

I grund och botten är många människor idag inte entydiga i sina värderingar och synsätt. Inte minst varierar skälen för friluftsliv hos samma individ beroende på situationen för dagen. Vissa gånger är det platsen som är i fokus, andra gånger är det aktiviteten. Däremot är människors grundsyn på förhållandet till naturen (begränsa eller aktivt påverka) oftast konstant. Alltså ser vi en utveckling som indikerar att det kommer bli mer åtskiljande (och mer polemisk) grundsyn mellan grupper av människor medan skälen för friluftsliv kommer variera inom dessa grupper. Vi ser alltså framför oss en mer heterogen grundsyn på friluftslivets relation till platserna det utövas på.

Tre huvudsakliga roller: Användare, arrangör och arenaägare

Enligt vår syn så kan det praktiska friluftslivet kokas ner till tre huvudroller med egna bakomliggande logiker, inte minst ekonomiska: användarna, arrangörerna och 'arenaägarna'

- **Användare** behöver tillgång till en lämplig plats och utrustning för sitt utövande.
- **Arrangörer** har intresse av att få deltagare till friluftsliv i sin regi. Arrangemangen kan i sin tur vara drivna av kommersiell logik, myndighetsmål eller ideellt engagemang.
- **Arenaägare** kan vara offentliga eller privata. Friluftslivsaktiviteter kan antingen vara i centrum för arenan eller något som sker på arenan vid sidan av annat bruk av marken.

Dessa tre förhåller sig till varandra med fastslagna spelregler: Den kombination av formella och informella regler och förväntningar som håller ihop systemet. Makt över spelreglerna delas i huvudsak mellan de "tre statsmakterna" politik, jurisdiktion och media. Här sätts agendan och de praktiska förutsättningarna för friluftslivet som system. I en omvärldsanalysdrive systemanalys är det alltså fundamentalt att se förändringar som påverkar på hur dessa tre storheter agerar (direkt eller indirekt) framöver för att på så sätt se hur det svenska friluftslivs-systemet utvecklas. Exempel på detta återfinns i trendkapitlet i rapporten.

Vem och var: Exempel på aktuella förändringar i systemet

Friluftslivet i Sverige växer sedan flera år tillbaka. Vi menar att den utvecklingen primärt drivs av:

- att friluftsliv blivit mer populärt (trendigt) bland användarna,
- ett ökat intresse från kommersiella aktörer
- offentliga aktörer som betraktar friluftslivet som ett medel för att nå andra syften (folkhälsa, attraktiva besöksmål etc).

I grund och botten har alltså friluftslivet medvind. Men vi noterar också att utvecklingen påverkar (och påfrestar) relationen mellan de tre "huvudrollsinnehavarna" enligt nedanstående sammanfattande modell. En utveckling som vi bedömer kommer accentueras under kommande år.

Figur 5. Illustration av rörelserna i systemet mellan de tre huvudrollsinnehavarna

Den aktuella ökningen av friluftsliv förklaras bland annat av det växande intresset för ”hemester” och ”Swemester” då möjligheten att resa mer långväga begränsats av pandemin och fler blivit skeptiska mot att flyga. Å andra sidan talar mycket för att det efter pandemin åter kommer vara fler långväga besökare som friluftslivsutövare attraherar vilket ofta innebär grunda eller låga kunskaper om de lokala förutsättningarna, t ex allemansrätten. Samtidigt ökar kraven att göra rätt enligt de lokala förutsättningarna i takt med besöksstrycket. I relationen mellan arrangörer och arenaägare ser vi en tendens mot strävan efter maximering från besöksnäring och de offentliga aktörer som arbetar mot friluftsmålen medan arenaägare alltmer ofta värjer sig för ett ökat besöksstryck och istället ökar kraven på måttfullt platsanvändande.

Det ständigt växande intresset för längdskidåkning, mountainbike, terränglöpning och paddling innebär också att en ökad mängd användare har aktiviteten i fokus – aktiviteter som också innebär ökad mänsklig påverkan på t ex arenaägarnas marker. Samtidigt tyder ett växande intresse för miljö och naturskydd att perspektiv som vill begränsa mänsklig påverkan också har medvind i den allmänna opinionen. Det gör att vi ser att det här spänningsfältet kommer öka i betydelse när det gäller friluftslivssystemets framtid, inte minst med det uttalade målet om att öka mängden friluftsliv.

Den här utvecklingen syns också i en trend vi kan kalla ”ökad arenafiering”. Det handlar om en ökad förväntan från många människor att den plats de vill använda för sin aktivitet skall vara utformad specifikt för detta ändamål. De vill helt enkelt säkerställa att utövandet skall kunna ske smidigt och bekvämt. Det här gäller alla aktiviteter i livet, inte bara friluftslivet. Samtidigt finns en motsatt utveckling där vissa ’hard core’-grupperingar vill ha så orörd mark det går att uppbåda. Hellre friklättring än anpassade klättringsleder. Det sker alltså en tudelning av synen på huruvida platsen/arenan skall var anpassad speciellt för den egna aktiviteten eller inte. Det gör att inte minst offentliga arenaägare (t ex kommuner) ofta står inför en tuff utmaning att tillfredsställa alla specifika förväntningar och krav som kommer från enskilda utövargrupperingar. Den utvecklingen ser vi kommer bli än mer markant framöver.

FRILUFTSLIVETS ’NÄR’

Fri luft + fri tid = sant?

Utövande av friluftsliv kräver tid och friluftsliv tar tid. Långtidsdata från SCB visar att människors tidsanvändning över tid (sic) är förvånansvärt konstant. Det bygger i sin tur på att tid kan delas upp i olika kategorier, de flesta ”bokför” sina aktiviteter på olika typer av ”tidkonton”. Samtidigt ser vi i flera undersökningar att den mest värdefulla ”valutan” som många människor upplever mest angelägen inte utgörs av pengar utan tid. Det är kampen om tiden som är en av vår tids mest centrala frågor.

Idag lever de flesta med en uppdelning där en viss del av dygnet är tid som någon annan ”äger”, t ex arbets-/skoltid eller bortlovad tid till ideellt engagemang. I kontrast till det finns den fria tiden – tiden människor rör över själva.

Disponeringen av den fria tiden brukar människor å andra sidan upplever antingen handlar om sysslor/aktiviteter som är nödvändiga/nyttiga eller som rena nöjen vilket ger tidsdisponeringen ytterligare en förklarande dimension.

Friluftslivet har traditionellt skett på den fria tiden och för de allra flesta som ett nöje. Utöver det har en del personer lagt tid på friluftsliv av nyttskäl, t ex för att förstärka skafferierna (bärplockning, jakt, fiske) eller av hälsoskäl. Eftersom de flesta arbetar måndag till fredag och har semester och skollov på sommaren finns det koncentrerade tider då de flesta har möjlighet att ägna sig åt friluftsliv: Helger, kvällar samt semestertid.

Någon annans tid	"Vindskydds-AW"	Promenerande möten Utomhus-pedagogik/del av "idrott och hälsa"
Fritid	"Åka skidor för naturupplevelsen" Plocka bär och svamp	"Åka skidor för att FHM ordinerar daglig rörelse" Plocka svamp & bär
	Nöje	Nytta

Figur 6. Illustration av de tillgängliga tidsdimensionerna för friluftslivet

Om målet med ett kraftigt ökande friluftsliv ska kunna nås ser vi att det är två huvudsakliga områden som är centrala ur ett tidsperspektiv:

1. Öka möjligheten till friluftsliv på den icke-fria tiden, t ex på arbetstid eller skoltid.
2. Få fler människor att ge mer av sin fria tid till friluftslivsaktiviteter. Och för detta krävs en djupare förståelse och bejakande av hur människor ser på sin tidsanvändning. Det räcker inte med att nå de redan frälsta utan snarare att nå dem som uppfattar friluftsliv som ett nödvändigt ont. Den faktorn ser vi som avgörande för att radikalt öka mängden friluftsliv i Sverige. Det handlar om att öka villigheten i att investera i/lägga tid på olika friluftslivsaktiviteter hos de motsträviga.

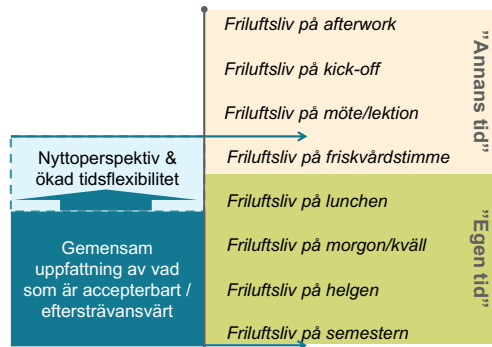
När: Exempel på aktuella förändringar i systemet

Det finns ett ökande intresse för folkhälsa och trivsel på jobbet vilket har medfört att det blivit vanligare att uppmuntra till rörelse och friskvård under arbetstid. Fenomenet med promenerande möten har blivit vanligare, om än från låga nivåer. Här finns alltså något att bygga vidare på även om den utveckling som skett under pandemin med mer uppluckrat arbetsliv och ökat hemarbete gör att det kan bli svårare att skapa *gemensamma* arbetsmöten utomhus. Däremot torde det vara en möjlighet att skapa *'distanspromenadmöten'*, möten där alla deltagare är uppkopplade samtidigt som de promenerar på egen hand i naturen under mötet.

Ett annat exempel på att friluftslivets aktörer under lång tid försökt erövra den "icke-fria" tiden till förmån för mer friluftsliv är uppfyllandet av ett av Riksdagens friluftsmål från 2012: "ett rikt friluftsliv i skolan". Naturvårdsverkets utvärdering visar att så inte har skett och att utvecklingen under tioalet snarast gått i en negativ riktning, dvs friluftsliv som en del av skolans värld minskar i omfattning³.

Detta tyder på att det troligen är svårt att i någon större utsträckning skapa friluftsliv på "någon annans tid". Det finns en hel del hinder, inte minst kulturella, som behöver överbryggas för att friluftsliv på annans tid ska bli en växande rörelse på allvar. Vi ser att en central faktor handlar om normer, det vill säga vad som

uppfattas som höra till vilken tid. "Friluftstid = fritid" tycks vara en förhärskande norm. Samtidigt finns det vissa tecken på att detta luckras upp. Under senare år har vi sett en breddning drivet av ökat fokus på hälsa och ökad acceptans för tidsflexibilitet i arbetslivet (se illustrationen nedan).

Figur 7. Fönstret för Friluftslivets "när" svarar mot våra gemensamma normer. Att försöka införa förslag som faller utanför möter motstånd eller ses som märkligt. (Fritt efter Overton-Window).

Det handlar alltså om att försöka ta tag i den öppning som innebär att fler människor har större möjligheter att påverka sin icke-fria tid än de haft historiskt. Det gäller inte minst om det går att beskriva aktiviteten ur ett nyttoperspektiv. "Friska medarbetare/elever" är en drivkraft för exempelvis gående möten eller utomhuspedagogik men detta är långt ifrån norm idag. Normerna kring vad som förväntas på en kick-off eller afterwork kan tänkas vara ännu svårare att förändra eftersom de ofta byggs kring konsensus av vad som är inbjudande och roligt. Än så länge finns det åtskilliga människor som aldrig skulle vilja ge sig ut i skog och mark på arbetstid eller tillsammans med sina kollegor! Det är också i regel legitimt att motsätta sig detta på de flesta arbetsplatser medan de personer som inte trivs med att gå ut på krogen sällan höjer rösten inför traditionella AW:n eftersom de då riskerar att uppfattas som tråkiga. Därför menar vi att om friluftslivet som system ska komma åt den fria tiden krävs ett medvetet arbete med normförskjutning i samhället. Det krävs också en långt mer aktiv inblandning av de nyckelaktörer som äger den icke-fria tiden, dvs arbetsgivare och skolan vilket i sin tur påtagligt utökar kretsen aktörer som ska rymmas i friluftslivssystemet.

FRILUFTSLIVETS 'HUR'

Det praktiska utövandet av friluftsliv kan ta olika former. Det kan bedrivas spontant eller planerat, enskilt eller i grupp, som en del av en kommersiell tjänst eller lett av ideellt engagerade personer. Dessa friluftslivets 'hur' ger i sin tur anledning för friluftslivets huvudaktörer att fundera på vilka strategier och ansatser de har för att katalysera en utveckling mot mer friluftsliv. Hur ska det gå till? Vilken roll ska de själva ta framöver?

De flesta nyckelintressenter ägnar sig i regel åt att antingen **främja** eller **skapa förutsättningar** för mer friluftsliv. Det sistnämnda görs inte sällan i arrangörsrollen vilket inte minst upptar en hel del fokus för Svenskt Friluftslivs medlemmar. En annan aspekt som påverkar friluftslivets 'hur' är att de aktörer som utgör ryggraden i friluftslivssystemet har olika grunder för sin verksamhet: Här rymms

ideella, offentliga, privata, formella, informella och vinstfokuserande organisationer. Dessutom skiljer de sig åt vad gäller storlek och grad av professionalisering. Detta ser vi som en av de mest centrala stötestenarna kring att få till mer friluftsliv vilket inte minst kommit fram under intervjuerna. Det finns visserligen en insikt och förståelse för olikheterna men den följs inte alltid ett bejakande av andra aktörers bevekelsegrunder och styrkor. Vi kan t ex se en skepsis gentemot kommersiella aktörer från offentligt/ideellt håll och vi har noterat en rädsla från offentliga aktörer att riskera att gå enskilda aktörers (kommersiella eller ideella) ärenden och därmed lockas ifrån det grundläggande oberoende som är en hörnsten i deras existens. Å andra sidan ser vi också ett beklagande och en okunskap från privata aktörer kring ickekommersiella aktörers synsätt och roll i systemet. Vi ser att detta är en nyckelfråga om ambitionen om radikalt mer friluftsliv ska kunna nås, allra helst om det ska ske inom ramen för dagens friluftslivssystem med de redan existerande aktörerna. Vi ser ett därför ett tydligt behov av skarpare samordning samt överlåtande av enskilda uppgifter i systemet till den aktör som gör det bäst (oavsett dess juridiska person).

Hur – inte sällan en fråga om ekonomisk logik

En central fråga som skiljer olika aktörer i friluftslivssystemet åt är den bakomliggande ekonomiska logik som driver och särskiljer aktörerna från varandra. Från privatpersoner, som finansierar sina friluftslivsaktiviteter med egna medel, ideella föreningar, som använder sig av medlemmarnas resurser (tid, pengar och energi) och stöd från det offentliga, via de offentliga aktörernas ekonomiska roll (finansiering av friluftslivsområden och projektmedel för att stödja utövande samt finansiering av informationsinsatser/tillgängliggörande av friluftsliv) till de kommersiella aktörerna som har helt andra ekonomiska mål än övriga intressenter.

Till skillnad från offentliga aktörer (som i regel endast kan påverka utgiftssidan) har kommersiella aktörer fokus på ökning av intäkter (med minimala kostnader...) för att åstadkomma ekonomisk vinst. Målet (pengar) är alltså det som är medlet för övriga aktörer. Inte sällan har friluftslivets kommersiella aktörer (arrangörerna) en relativt liten balansräkning i förhållande till resultaträkningen vilket gör att de ofta har tufft att låna pengar och göra stora investeringar. För arenaägarna är ofta förhållandet det motsatta. Den tredje gruppen av kommersiella aktörer (utrustningsföretag och retail) finns ett affärsmässigt intresse att få ut människor i skog och mark eftersom det innebär ökad försäljning.

Vi ser inte att de skilda ekonomiska logikerna skulle vara okända för ingående aktörer men vi kan också se att det inte sällan finns en misstänksamhet och ömsesidig rädsla för att bli utnyttjad. Vi tror därför det vore på sin plats att än mer öppet diskutera de här skillnaderna för att än bättre förstå varandra. Är det okej att tjäna pengar på friluftsliv? Är det rimligt att visa förståelse för en markägares tvivel till ett ökat friluftsliv? Bör kommersiella aktörer bättre förstå att offentliga aktörer inte får tillsätta ekonomiska medel för att gå enskilda privata aktörers intressen till mötes? Visar offentliga aktörer en 'på djupet'-förståelse för ideella organisationers situation med deras beroende av att ständigt vinna enskilda individers vilja att ge av sin fria tid och egna pengar till allmän nytta?

Detta är exempel på knäckfrågor vi har hört nämnas under intervjuerna, frågor som inte sällan baseras på en bristande insikt om betydelsen av att se sammanhanget ur andra intressenters perspektiv. Med det sagt finns det naturligtvis många enskilda individer bland nyckelaktörerna som har goda intentioner och ambitioner att överbrygga dessa skilda synsätt men vi ser också exempel på motsatsen. Och det sistnämnda riskerar att spä på en utveckling mot ökad misstro. Vilket direkt motverkar ambitionerna med mer friluftsliv.

Hur: Exempel på aktuella förändringar i systemet

En trend som accentuerats under senare är utvecklingen mot ett mer koncentrerat friluftslivsutövande till enstaka populära platser. Detta medför högt lokalt slitage vilket skapar problematik då markägare som följd vill ha ersättning för påverkan aktiviteterna har på den egna marken. Det görs emellertid en del försök att hitta nya vägar att lösa den här utmaningen. Ett exempel är föreningen DANO som organiserar markägare, kommuner och turistföretag kring sjösystemet Dalsland Nordanmarken. Där tas en naturvårdsavgift ut för rätten att nyttja iordningställda lägerplatser⁴ – ett ”hur” som kan beskrivas som mer formaliserad samordning av resurser. På samma sätt har spåravgifter börjat införas vid populära skidspår i syfte att ersätta arenaägaren som investerat i spårmaskiner och konstsnö. Den här utvecklingen vet vi provocerar de som anser att allt markutnyttjande skall vara kostnadsfritt men som vi ser det är det nödvändigt att hantera den här frågan i närtid. Inte minst om mängden utövat friluftsliv ökar markant framöver. Det kommer leda till långt fler konflikter än hittills mellan arenaägare, användare och arrangörer. Detta sätter också fokus på synen på allemansrätten, en fråga vi adresserar särskilt i ett avsnitt längre bak i rapporten.

En annan begynnande ’hur’-trend handlar om ett sätt att möta utrustningsspecialiseringen. Sedan länge har del flesta aktiviteter utvecklats till ”materialsporter” (se trendavsnittet) vilket inte minst drivs av kommersiella aktörer som tillverkar och säljer utrustning. Detta har drivit på kostnaderna för att utöva friluftsliv. På senare år har dock en mottrend växt fram; skapandet av fritidsbanker – ”bibliotek” där utövare kan låna utrustning⁵. De kan ses som ett exempel på initiativ kring hur ett mer cirkulärt och sparsamt friluftsliv kan möjliggöras för utövarna.

Båda dessa bubblande trender är exempel på hur olika aktörer utnyttjat trenden där det tillrättalagda, bekväma och tillgängliga ökar: Både arrangerat och främjat av kommersiella och offentliga intressen. Det offentliga ”huret” bygger tillgängliga naturreservat, naturrum och stadsnära anläggningar. Det kommersiella marknadsför destinationer i hopp om att sälja hotellnätter, guidning, mat och andra upplevelser.

Uppkomna problem med överturism har sporrat flera initiativ för bättre samverkan och avtal mellan markägare, kommuner och besöksnäring för turism på annans mark⁶. Fler turistorganisationer i framkant talar om att balansera besöksflöden: jämnare besök geografiskt och över tid⁷. Vi ser det som en rörelse mot en tydligare formalisering och reglering av friluftslivssystemet, delvis på andra grunder än tidigare.

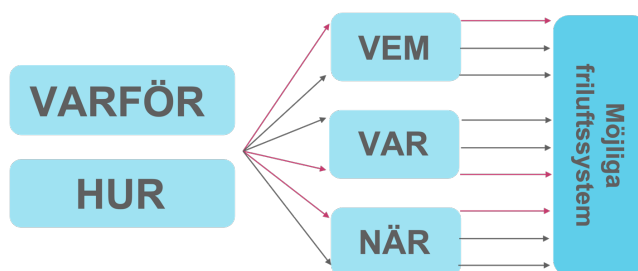
FRILUFTSLIVSSYSTEMET DRIVS AV VARFÖR & HUR SNARARE ÄN VEM, NÄR & VAR

När vi summerar de bakomliggande drivkrafterna ser vi att *varför* friluftsliv utövas samt *hur* det utövas (efter olika ekonomiska logiker) tycks ha stark påverkan på vem som utövar friluftsliv samt var och när det sker. För att öka mängden friluftsliv är troligen en grundläggande lösning att se hur dagens system hanterar de skilda motiven till friluftsliv samt hur det utövas snarare än att lägga fokus på vem som utövar det oh var det utövas.

Ett starkt *varför* motiverar och styr individers friluftslivsaktiviteter. Detta kan illustreras med aktiviteten vandring som exempel. Vandra i naturen kan vara ett mål i sig för den upplevelse av naturen vandringen för med sig men den kan också vara ett medel för bättre hälsa eller ett statement att visa upp för sina följare på sociala medier. Vilket av motiven som individen har påverkar starkt *var* denne väljer att förlägga sin aktivitet.

Hur aktiviteterna formas, organiseras (samt på vilka villkor) påverkar i sin tur tillgänglighet och utbud. Även den direkta kostnaden för utövaren påverkar vem som kan utöva aktiviteten samt var och när det kan ske. Exempelvis driver second handtrends och fritidsbanksutvecklingen en breddning av tillgängligheten till friluftsliv vilket alltså gynnar de nationella friluftslivsmålen och möjligheten att öka mängden friluftsliv. Samtidigt är detta trender som knappast huvuddelen av aktörerna inom dagens friluftslivssystem kan ta åt sig äran av (med undantag för de kommunala fritidsbankerna) utan det är snarare aktörer utanför systemet som bidragit. Detta sätter fingret på en fråga som rör de interna förhållandet mellan dagens huvudintressenter och om kretsen bör utvidgas till aktörer som idag inte automatiskt räknas dit. Satsningar på att tillgängliggöra friluftsliv i stadsnära miljöer genom grön planering är också exempel på att 'hur'-frågan påverkar vem, var och när-aspekten av friluftslivet.

Friluftslivet är ett dynamiskt system som ständigt utvecklas. Därför menar vi att det är centralt att bejaka problematiseringen av logikerna ovan och med den bilden som grund söka efter strategier och lösningar som börjar med att besvara frågorna *varför* och *hur*. De ser vi är nycklarna för att utveckla friluftslivssystemet mot framtiden. Det betyder inte att vem, var och när-aspekterna är oviktiga, tvärtom, men om inte *varför* och *hur*-frågorna ligger till grund för övriga lösningar riskerar systemet att gå i otakt.

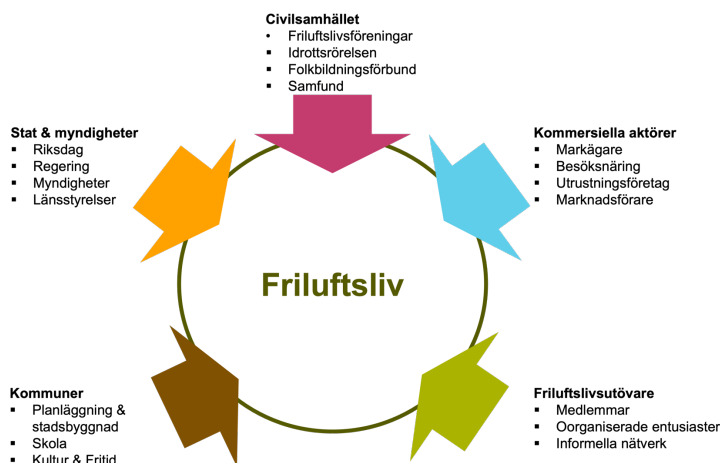
Figur 8. En tentativ illustration över hur de olika delaspekterna (frågorna) av friluftslivssystemet påverkar varandra och därmed hur utfallet av friluftslivssystemet kommer utvecklas framöver.

FRILUFTSLIVETS AKTÖRER

Utifrån en mer traditionell typologi än den som beskrevs under avsnittet ”vem” ovan kan det konstateras att systemet ’det svenska friluftslivet’ utgörs av olika konkreta aktörer som kan delas in enligt en mer traditionell indelning (se figur 9 nedan).

Det finns offentliga institutioner av olika slag: Regeringen och riksdag agerar inom friluftslivet genom sin politik – exempelvis de friluftslivsmål som sattes 2012 och som vägleder hur myndigheter jobbar med friluftslivsfrågor.⁸ De offentliga aktörerna kan också vara lokala: Särskilt kommuner är viktiga friluftslivsaktörer genom sitt ansvar för den lokala planläggningen (även länsstyrelserna har en viktig roll som tillsynsutövare och i en del fall möjliggörare = arenaägare och främjare). Det är samtidig slående att de lokala kommunerna ofta har flera ”hattar” på huvudet trots att de återfinns i samma organisation (fritidsfrämjandehatten, markägarhatten, platsattraktionshatten, samhällsbyggnadshatten, hälsofrämjandehatten, skolhuvudmannahatten, arbetsgivarhatten osv). Detta påverkar synen på friluftslivets betydelse samt viljan och fokus på att säkerställa t ex friluftslivsmålen.

Andra aktörer är privata: Utrustningsföretag, besöksnäring och markägare är tre viktiga typer av privata aktörer som närmar sig friluftslivet utifrån kommersiella intressen. I friluftslivets sfär finns också civilsamhällets ideella föreningar som utövar friluftsliv och finansierar i former av exempelvis stiftelser. Vid sidan av dem agerar också de enskilda friluftslivsutövarna som individer och/eller som informellt organiserade nätverk. Vi har valt att gruppera dem enligt nedanstående.

Figur 9. Översiktlig aktörstypologi inom friluftslivssystemet

Aktörskartan kan i sin tur fördjupas genom en gruppering av aktörerna utifrån huruvida de har friluftsliv som ett primär- eller sekundärintresse. Ett primärintresse har de aktörer som engagerar sig direkt i friluftsliv på olika vis – sekundärintressenter har verksamhet som kommer i kontakt med friluftsliv men har ett mindre direkt engagemang i frågan.

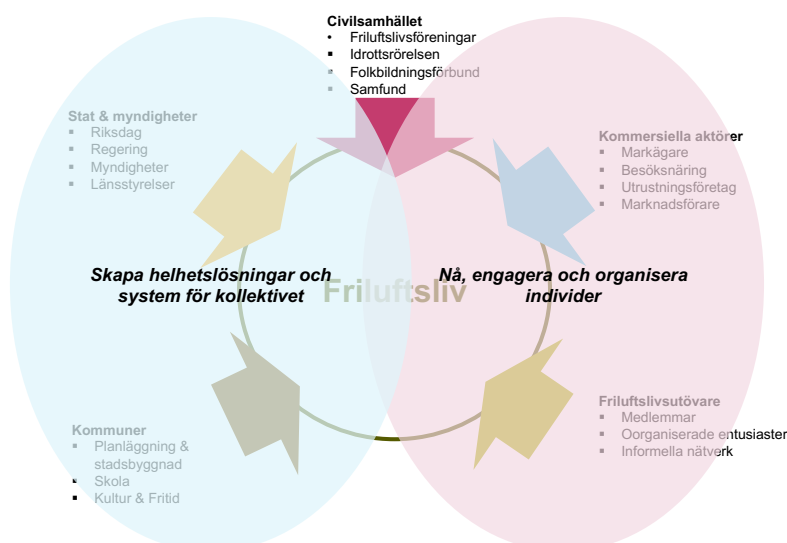
Vi har också sorterat aktörerna utifrån vilken domän de befinner sig i. Den lokala och specifika domänen eller den nationella, globala och mer generella domänen. Bägge domänerna bedöms ha ett stort inflytande över friluftslivets utveckling, om än på olika vis: Det nationella och globala slår fast de breda övergripande linjerna medan det lokala har stor påverkan på det praktiskt konkreta.

Friluftslivet som...	Primär- intresse		Sekundär- intresse	
	Lokal domän	Nationell/ global domän	Lokal domän	Nationell/ global domän
	Friluftslivsöreningar	Myndigheternas friluftsuppdrag	Idrottare	Sekundärt intresse från myndigheter: (Ex folkhälsa)
	Lokal besöksnäring	Besöksnäring i stort	Rättighetshavare & markbrukare	Naturbevarande perspektiv
	Kommunala förvaltningar	Utrustningsföretag		Marknadsförare i stort

Figur 10. En modell för summering av var olika aktörer agerar samt vilket slags intresse de har för friluftslivsfrågorna

Tendenser i aktörssystemet

Vår bild är att aktörerna översiktligt kan delas in i två huvudgrupper beroende på varför de närmar sig friluftslivsfrågan: De som fokuserar på att nå, engagera och organisera individer och de som fokuserar på att skapa helhetslösningar och system för kollektivet. Grovt indelat kan friluftslivsutövare och kommersiella aktörer sägas tillhöra de förra och offentligt baserade aktörer de senare. Det breda civilsamhället befinner sig i skärningspunkten – ofta burna av en idé om gemensam nytta men samtidigt beroende av individernas engagemang.

Figur 11. Två särskiljande övergripande mål kännetecknar friluftslivssystemets huvudaktörer

Ett tydligt exempel på hur de skilda huvudmålen har betydelse syns i frågan om hur utövare och kommersiella aktörer med fokus på att vinna individer snabbt anammat de sociala medierna för att organisera och influera systemet medan aktörer med målet att skapa helhetslösningar ofta varit betydligt långsammare och länge varit direkt valhända inför de här möjligheterna.

Exempel på det kollektiva perspektivet kan ses i hur det för myndigheterna ofta handlar om att balansera flera perspektiv och att få dem att gå i takt. Tydligt illustrerat av en skrivelse på Energimyndighetens hemsida där det slås fast att *”Det är viktigt att ta hänsyn till områdets areal, topografi, vegetation samt de aktiviteter som utövas i området och som ska prioriteras när vindkraft planeras i eller i anslutning till friluftsområden. I områden för till exempel fiske, vandring och turskidåkning bör stor hänsyn tas till friluftslivet, och vindkraftsanläggningar bör helst undvikas”*⁹. Den här typen av helhetssyn tas sällan av aktörer som har målet att nå och engagera individer utan de blir istället inte sällan snarast provocerade när ambitionerna att ta helhetssyn från offentliga aktörers sida gör att processer tar längre tid än vad de privata aktörerna önskar sig.

Helhetsperspektivet för i regel med sig att målkonflikter synliggörs. Detta är ett central fråga för möjligheten att öka mängden friluftsliv framöver eftersom en ökning kommer ge upphov till såväl nya målkonflikter som mer intensiva nivåer av redan existerande målkonflikter. Att hantera divergerande och motstridiga mål präglar också Naturvårdsverkets och Boverkets uppdrag – två, för friluftslivets utveckling, betydelsefulla och systempåverkande myndigheter.

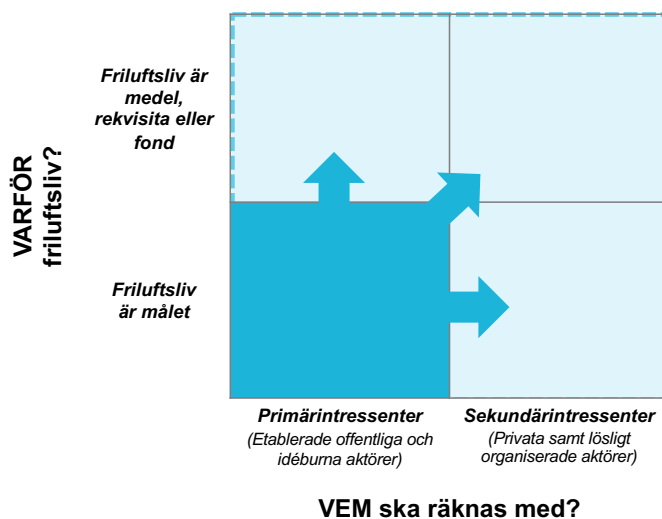
Ett verktyg för att ge bättre beslutsunderlag vid målkonflikthantering är ekosystemtjänster – en metodik för att värdesätta och bejaka de värden som naturen skapar. Intresset för detta har växt kraftigt på senare år och inte sällan används det numera i arbete med fysisk samhällsplanering. Boverket arbetar med att ta fram ett digitalt verktyg för ekosystemsanalys – ESTER 1.0¹⁰. Även Naturvårdsverket tillhandahåller kunskapsmaterial inom området¹¹. Detta kan ses som exempel på att värdering av friluftsliv vägs in och påverkar andra områden. Samtidigt påverkas friluftslivet av andra perspektiv där friluftslivsutövande är ett medel snarare än mål i sig. Ökade krav på hållbarhet i termer av minskade utsläpp, biologisk mångfald och lokalsamhällets rätt är exempel på faktorer som påverkar friluftslivets praktiska möjligheter att utövas. Det här visar att det ständigt kommer skapas nya instrument för att hantera de skilda uppfattningar som rymms mellan olika aktörer inom friluftslivssystemet.

VART ÄR SYSTEMET PÅ VÄG OCH VILKA FLASKHALSAR HAR VI IDENTIFIERAT?

En utgångspunkt i vår analys är att dagens friluftslivssystem behöver utvecklas för att på allvar nå både de nationella friluftslivsmålen och öka mängden människor som utövar friluftsliv. Idag utgörs systemet av myndigheter, privata företag, ideella organisationer, privatpersoner, intressenätverk, finansiärer, marknadsförare, idrottare med flera. För många av dem är friluftsliv målet med verksamheten men

som vi pekat på i de tidigare avsnitten tyder mycket på att det kommer ske en förskjutning i riktning mot att aktörer som har friluftsliv som medel, rekvisita eller fond kommer att ta större plats i systemet framöver. Dessutom kommer mängden sekundärintressenter öka markant om ambitionerna om att på allvar öka mängden friluftsliv ska kunna nås. Det kommer helt enkelt krävas att gå via markant fler aktörer än hittills om nya målgrupper ska nås och involveras. Vi ser i alla fall att det kommer väldigt svårt att kraftigt öka mängden friluftsliv (= genom en ökning av andelen svenskar som regelbundet vistas i skog och mark) om friluftslivssystemet fortsätter som tidigare med en begränsning till att nuvarande huvudaktörer ensamt har uppdrag/mandat att verka för ökningen.

Vi föreställer oss att det kommer krävas andra ansatser och strategier än vad som varit legio historiskt. En hel del av de tankarna har också prövats inom ramen för Friluftslivets år och de tankesmedjor som återkommande genomförts det senaste decenniet så vi föreställer oss att det finns en öppenhet kring att både formellt och tankemässigt utöka kretsen intressenter. Men vi är också övertygade om att alla intressenter när det kommer till kritan inte är odelat positiva till en sådan här utveckling. Det kommer både bli en mer komplex tillvaro och gamla maktbalanser kommer troligen att rubbas vilket inte lär uppskattas av alla nuvarande huvudaktörer. Idag har till exempel friluftslivets föreningar och de myndigheter som har ansvar för friluftsmålen funktion som remissinstanser, kunskapsspridare och talespersoner för direkta friluftslivsintressen. I framtiden kanske fler aktörer borde finnas med i de rollerna?

Figur 12. En schematisk bild av vad det framtida friluftslivssystemet kommer behöva omfatta/inlemma om ambitionen att markant ökamängden friluftsliv ska kunna förverkligas

Men redan inom dagens system finns det flaskhalsar som vi ser hindrar en snabbare utveckling av en utökning av mängden utövat friluftsliv:

Den främsta flaskhalsen är organisatorisk. Även om många pratar sig varma för vikten av samarbeten ser vi också i olika rapporter samt från resultatet av våra genomförda expertintervjuer att många samarbeten saknar såväl entusiasm som ledarskap. De drivs pliktskyldiga och alltför få kliver fram och tar kommandot. Atingen av rädsla för att trampa andra på tårna eller för att ingen ids kliva fram. Det här är extra tydligt när nya områden/målgrupper ska erövrats, vilket å andra sidan är helt naturligt. Den prövande hållning som krävs för att nå nya målgrupper skapar tveksamhet hos många som inte är bekväma med att arbeta genuint innovativt = explorativt och utforskande. Men vi har också stött på bilden av att samarbeten inte kommer till stånd pga av alltför snäva tolkningar av det egna ansvarets möjligheter och begränsningar samt en ovilja att på allvar bejaka andra intressenters/motparters perspektiv.

En andra flaskhals/brist är att det görs en hel del dubbelarbete pga bristande samordning och otydlig ansvarsfördelning. Idag anar vi att flera uppgifter sköts på många ställen vilket knappast borgar för en samordnad och effektiv drift av friluftslivssystemet. För gemene man är det dessutom ofta både svårbegripligt och ointressant huruvida huvudmannen för det naturreservat eller nationalpark man ska besöka är kommunen, länsstyrelsen eller Naturvårdsverket. För en regelbunden besökare som rör sig mellan olika naturområden märks ofta skillnaderna i huvudmannaskap t ex i hur skyltningen är uppbyggd och fungerar samt hur den praktiska tillgängligheten ser ut. Detta borde kunna effektiveras med en bättre samordning och ansvarsfördelning så att de tillförda resurserna får bättre effekt.

En tredje flaskhals ser vi är de växande informations- och guidningssvårigheterna. Det digitalt baserade informationslandskapet som växt fram de senaste decennierna har omformat all kommunikation i grunden. Vår bild är att åtskilliga av friluftslivets huvudaktörer inte har hängtt med i den utvecklingen utan fortfarande i alltför hög grad agerar som att "Muhammed fortfarande kommer till berget" när det idag krävs ett motsatt förhållningssätt för att klara av en effektiv kommunikation och tjänsteleverans. Detta tyder än mer på behovet av att bjuda in andra aktörer till bordet om målen med mer friluftsliv ska kunna nås. Inte minst aktörer som har kunskaper som svenska folkets vanor och beteenden (läs de stora tech-bolagen eller motsvarande aktörer) samt aktörer med tillgång till stora mängder digital data, såväl intressentdata som geodata. Rätt hanterat kan det öppna upp helt nya landskap för involvering och intresseväckande av nya målgrupper.

En fjärde flaskhals är bristen på gemensam bild av vilken förändring som väntar. Även om många aktörer vittnar om att systemet behöver utvecklas har vi inte funnit signaler som visar att det finns en *gemensam* bild av vilken förändring som väntar friluftslivssystemet och än mindre av hur den förändringen skalla adresseras. Se mer om detta i det avslutande avsnittet i rapporten.

ÅTTA TRENDER SOM PÅVERKAR FRILUFTSLIVET

I analysarbetet i samband med framarbetandet av rapporten har en rad övergripande trender identifierats. En del tender och spaningar är nämnda under tidigare avsnitt men för att ge en tydligare sammanfattande inramning presenteras här resultatet av trendspaningen i form av åtta övergripande trender. Fyra trender som berör samhällsystemets fokus och konstruktion samt fyra som rör människor och dess beteenden och värderingar vilket har betydelse för friluftslivets fortsatta utveckling.

Figur 13. Åtta trender som påverkar friluftslivet i Sverige inför framtiden

De här fyra trenderna är, föreställer vi rapportförfattare oss, väl kända av de flesta aktörer och engagerade personer som finns i friluftslivets sfärer. Eftersom trenderna troligen är väl kända för de flesta så väljer vi att här redovisa dem relativt kortfattat.

Trenderna är inte specifika för friluftslivet utan de påverkar såväl samhället som helhet som i princip samtliga sektorer och branscher. Såväl i Sverige som globalt. Inte desto mindre är det vår uppfattning att få människor fullt ut har föreställt sig vad de förändringar som trenderna handlar om egentligen kommer innebära på sikt. Därför uppmanar vi läsarna av rapporten att fundera på kraften bakom respektive trend och samtidigt försöka höra sig en bild av vad detta leder till när trenden är klar.

FYRA TRENDER SOM RÖR SYSTEMET

1. Digitala lösningar ändrar allt

Den digitala utvecklingen är så omfattande att den påverkar i princip allt och alla oavsett fråga och sektor. Inte minst har treenigheten av smartphones, uppkoppling

och algoritmdrivna plattformar i grunden förändrat informationslandskapet. Det har möjliggjort stora sociala nätverk där människor kan organiseras och influeras av varandra – förstärkt av algoritmer som försöker ge användaren en så aptitlig upplevelse att de blir kvar och skapar mer beteendedata för att föda fram nya bättre versioner av plattformen. Användningsområdet för gränssnittet mellan plattformarnas algoritm och den fysiska världen (smartphonen) har blivit alltmer omfattande. Kombinationen av GPS, kamera, sökmöjligheter och sociala medier i samma handhållna enhet gör att tech-bolagen har en högst påtaglig koppling till den fysiska världen och grunden för människors praktiska vardagsplanering.

Dessutom har olika generationer olika föredragna plattformar (ex Facebook, Snapchat eller nischade specialforum), med sina olika kulturer och logiker för vilket innehåll som får uppmärksamhet (spinn). Utöver det skapas nya kulturer helt baserade på generationer av svenskar för vilka de digitala möjligheterna är en självklarhet. För de flesta under 40 år är det digitala livet lika verkligt som det fysiska. Inte minst spelvärlden (gaming) förändrar vanor på djupet. På samma sätt som idrottsvärlden tvingats acceptera att e-sport är en realitet (påverkar både utövande och tittande) kanske även friluftslivet behöver förbereda sig på att möta en liknande utveckling på sikt?

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

För friluftslivet påverkar digitaliseringen framför allt information och guidning till olika friluftsupplevelser. Idag inte bara inspireras människor samt söker fakta via applikationerna utan de guidas av dem i den fysiska världen. Eftersom information kan skapas och spridas i globala forum långt från den lokala kontexten luckras styrningsmöjligheterna upp. Traditionella informationskanaler och kontaktpunkter påverkas och det blir i praktiken omöjligt att kontrollera informationsflöden och rådgivningskanaler.

Oavsett om det är på stan eller i skogen förväntas det digitala stödet finnas till hand. Vem som står för den guidningen är därför avgörande för det svenska friluftslivssystemets fortsatta utveckling. Om t ex sjöfolket upplever att det privata företaget Hydrographica ger bättre och mer relevant information än Sjöfartsverkets officiella sjökort rubbas maktbalansen som informationsauktoritet på sjön. På samma sätt riskerar myndigheter och kommuner (som guidare till nationalparker, naturreservat etc) det samma när privata aktörer dyker upp. Redan idag är 'hitta.se' en reell stigfinnare för den befinner sig i en tätortsnära skog och känner sig osäker på vägen snarare än Naturvårdsverkets eller kommunens digitala informationsstöd.

Ett annat exempel där den digitala utvecklingen i grunden förändrat friluftslivets förutsättningar är väderinformationen. Det kan inte nog understrykas vilken revolution det har inneburit för friluftsutövare att kunna få detaljerad information om väderläget "på kvartersnivå per enskild timme".

Det finns också ett påtagligt generationsperspektiv i den när utvecklingen. För de flesta ungdomar och unga vuxna är den digitala världen lika verklig som en fysisk värld när det gäller sociala kontakter och beslutsfattande. Allt från tips och trix för vardagsplanering till större livsavgörande beslut sker ofta med en kraftig

involvering av sina nära sociala cirklar som rådgivare. Typ ”hit me snapchat – var finns de bästa skidspåren idag?”. Det ger en förskjutning från offentliga aktörer till den egna sociala sfären som främste rådgivare.

2. *Hållbarhetsintresset växlar upp*

Krav på hållbarhet ur ekologiska och sociala perspektiv har idag medvind. Insikten om att människans påverkan på miljö och livsförutsättningar inte handlar om lokal utan global risk växer sig starkare. Det här påverkar friluftslivet genom hårdare krav på att värna känsliga naturområden och därmed avsätta natur från mänskligt bruk samt att tillskriva sociala villkor och rättigheter större vikt jämfört med ekonomiska intressen vid olika sorts markplaneringssammanhang.

Fenomen som klimatångest kan förstås som en rädsla över att ha förstört naturen och frustration över att vara del av ett ohållbart system som det krävs stor viljestyrka för att minimera sitt personliga avtryck i. Hållbarhetsfrågan är också intressant i relation till det stora värde som svenskar i gemen sätter på naturen och den höga grad av sekularisering och atomisering av individer som präglar vårt samhälle. En fråga som idag ”står och väger” är synen på gröna ytor i urbana miljöer. Ska de bebyggas för att skapa större klimateffektivitet (’bygga tätt = klimateffektivt) eller ska de bevaras för rekreativsmöjligheter (alla ska ha max 300 meter till en grön lunga)? För den som anser att friluftsliv kräver att man rör sig i en större skog är detta inte en aktuell fråga men för dem som har en friluftslivssyn som baseras på att alla som rör sig i en tätortsnära park är en del av friluftslivet är det tvärtom en avgörande fråga för det svenska friluftslivet framtid.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Hållbarhetsfrågan är ofta viktig för friluftslivets kärntrupper. Det finns ofta en genuin vilja att värna den natur man nyttjar. Samtidigt lär konfliktpunkterna öka framöver i takt med att hållbarhetslandskapet blir mer komplext och att kraven på vad som anses vara hållbart förändras. Troligen kommer utvecklingen medföra ökande krav på skydd och begränsning av tillgång till områden som riskerar att skadas för allt för hårt utnyttjande. Å andra sidan kan det innebära ett ökat värnande av de tätortsbaserade/-nära gröna ytorna vilket leder till ökade möjligheter för stadsbor att (åter)upptäcka naturen.

Möjligen stärker hållbarhetstrenden naturens dimension som tempel för hänförelse och kontemplation – där friluftsliv är formen för att komma i närmare kontakt med den meningsskapande naturen.

3. *Breddad och utökad hälsosyn i samhället*

Hälsobegreppet blir allt bredare och ambitiösare. Förebyggande och hälsofrämjande arbete har sakteliga fått högre status inom hälso- och sjukvården – vilket kan ses tydligt genom den historiska förändringen från expertbetoning till patientcentrering inom den medicinska etiken. Förståelsen för människors livsstils

betydelse för hälsan har också blivit djupare, vilket kan ses genom ökad betoning på förebyggande åtgärder för hälsa på både individuell och kollektiv nivå. Det är dock alltid en kamp om att få (skattebaserade) resurser till detta i tider där andra samhällsbehov konkurrerar.

Utvecklingen mot en utvidgad och fördjupad hälsosyn understryks också av att samhället och dess företrädare i ökad utsträckning får tackla problem som är kopplade till stillasittande, överätande och psykisk ohälsa samt att det sker i en större skala än tidigare. Det kan ge friluftslivet en bättre ställning framöver om bara friluftslivets företrädare accepterar att "bli ett redskap för folkhälsa"

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Den mer allomfattande synen på hälsa har gjort friluftslivet mer intressant ur folkhälsoperspektiv – kombinationen av rimlig fysisk aktivitet och naturvistelse rimmar väl med hälsorön från flera håll. Men det väcker också frågan om friluftsliv har ett egenvärde i sig (= eget mål) eller om det främst är ett medel för andra samhällsliga värden (ökad folkhälsa).

4. Nya spelregler – från sedvanerätt och handslag till formell juridik

Ett rörligare och mer anonymiserat samhälle med starkare inslag av kommersiella intressen driver en trend av formalisering i samhället. I sin just nu mest avancerade form handlar det om ett ökat intresse av smarta kontrakt – marknadsfört just med att vara "trustless" – tillitslösa, som stor fördel. Dessa automatiserade och av blockkedjor kontrollerade kontraktsformer kan förstås som spjutspetsen av den bredare trenden där människor dagligen accepterar digitala användaravtal efter amerikansk rättsmodell.

De syns också i friluftslivet där flera försök om att enas efter konflikter kring användandet av allemansrätten tar formen av att upprätta avtal eller kontrakt mellan parterna.

Här påverkar också vad som kan kallas "EU-fieringen" av Sverige där de "svenska modellerna" som undantag från europeiska standarder pressas alltmer:

Arbetsmarknadsmodellen har utmanats av EU:s minimilöner, svensk skogspolitik och hållbarhetssyn rimmar inte med EU-synen och inte heller den svenska vattenkraften som är grunden för den svenska energimodellen ses som lika självklar av EU som den ofta presenteras i Sverige. Det finns helt enkelt flera områden där de svenska sedvänjorna skiljer sig åt från den europeiskt dominerade och i tider med allt starkare röster inom EU i riktning mot mer gemensamma EU-lösningar kommer det troligen medföra ökade konflikter för den svenska modellen inom en rad områden.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Sammantaget gör pressen från omvärlden att "handslagsmodellen" baserad på tillit och gammal sed ses som mindre självklar. Den decentraliserade modellen som den svenska traditionen bygger på baseras samtidigt på att det finns en gemensam

känsla av kollektivt ansvar som grund för det egna individuella beteendet. I takt med den postmoderna tillvaron anser sig allt fler kunna efter eget huvud göra avsteg från regelverket ("min hund kan gå okopplad – den är ju så snäll") förändras också grunden för friluftslivet som system. I tangentens riktning ligger en ökad formalisering av villkoren samtidigt som det praktiska utövandet sker med en alltmer individualiserad syn på vad som rätt och riktigt i de enskilda situationerna. Det är knappast ett allvarligt hot idag men på sikt riskerar utvecklingen att urgröpa den hävdvunna tradition som det svenska friluftslivet bygger på.

TRENDER SOM RÖR MÄNNISKOR OCH DESS BETEENDEN

Nedan följer fyra trender som rör människors beteenden och värderingar. Trenderna är beskrivna enligt rubrikerna "ändrade relationer till...X".

5. Ändrade relationer till människor

ÖKANDE TRIBALISERING

Människor har i alla tider bildat grupper. Individens frigörande från tvingande traditioner, fritid, sociala medier och normer om självförverkligande har inneburit att de är mer självvalda och livsstilsrelaterade än tidigare i historien. Dessa livsstils- och identitetsgrupperingar brukar kallas "tribes". Fenomenet har blivit viktigt i politik och marknadsföring som ett nytt sätt att skära ut målgrupper utöver demografi och geografi. Rapporten återkommer i ett fördjupande kapitel efter de summerande slutsatserna till en djupare diskussion om tribe-begreppets betydelse för friluftslivet framöver.

TRIBALISERINGENS BAKSIDA – HÖJT TONLÄGE OCH "RÄTT PÅ MITT SÄTT"

Den postmoderna utvecklingen där människor själva förväntas välja och plocka samman värderingar som passar dem i kombination med de framväxande tribe-gemenskaperna och möjligheterna att med hjälp av sociala medier hålla sig till sin tribe har inte bara medfört ett rikare självvalt socialt sammanhang. Tribalisering kan gå hand i hand med polarisering där hårdare gränser mellan "vi och dem" dras upp och rätt är det som är på "mitt" sätt. När en tribe hamnar i en konflikt gör den digitala tillgängligheten också att det är enkelt för en lång svans av sympatisörer att ta ställning i kommentarsfält eller direkta mejl – något kan bli rent hotfullt.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Den stora breda livsstilsribben innebär att friluftslivet snabbt kan växa och få nya utövare om nya tribes/grupper förmås inse tjusningen av friluftsliv. Men de sociala medierna och tribebaserade gemenskaper innebär också att de traditionella gemensamma institutionerna utmanas. Istället för att lyssna till en offentlig institution lyssnar allt fler svenskar idag lika gärna på en egenorganiserad decentraliserad, flyktig institution som upprätthålls inom den egna triben/gruppen med egna auktoriteter och företrädare. Uppkopplingen av triben innebär också att information och opinion på gott och ont kan spridas mycket snabbt "mun till mun".

6. *Ändrade relationer till platser*

Just nu pågår en ny fas av urbanisering: Kranskommuner till större tätorter växer på bekostnad av både mindre landsbygdskommuner och de tre storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Utvecklingen har fått ökad fart under pandemin då fler upptäckt att de kan arbeta på distans. Inte sällan sker det hemifrån. Det håller på att föra med sig ett mer uppluckrat arbetsliv än tidigare där en av effekterna är ändrade pendlings- och boendemönster. Över tid kommer det troligen innebära att boendet bli mer utspritt än det varit hittills. Detta för i sin tur med sig att förhållandet till den lokala platsen förändras samt att många har mer tillgänglig vardagstid än förr i takt med att pendlingstiden minskar.

Samtidigt pågår en ökad kamp om mark och resurser – detta är en global trend som kan ses i Kina och Indiens konflikt om Himalayas vatten, samma resurs är i fokus i konflikten mellan Egypten och Sudan. För svensk del påverkas skogsbruket av EU:s krav och på lokal nivå får det uppvärderade men långsiktiga värdet av friluftsliv och sammanhängande natur ställas mot andra exploateringsintressen.

Efterfrågan på upplevelser och service påverkar också relationen till platsen där arenaägaren blir viktigare: Tillgång till service i form av mat, fika och toaletter blir viktigare liksom tillgänglighetsaspekten.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Ett mer uppluckrat och utspritt boende skulle kunna innebära att fler svenskar får större närhet till bra platser för friluftslivsutövande. På samma sätt skulle en eventuellt förändrad tidsanvändning kunna gynna friluftslivet eftersom den potentiellt disponerbara obundna tiden ökar.

7. *Ändrade referenspunkter*

ÄNDRAD SYN PÅ TILLGÄNGLIGHET: "KOM INTE TILL OSS VI KOMMER TILL DIG"
Inom tjänsteleveranser har det länge talats om att nå ut "sista milen" och få varor och tjänster att dyka upp där konsumenten behöver dem. Matkassar till dörren eller däckskifte där du parkerat är tydliga exempel på vad som en rörelse där leverantörer säger: "Kom inte till oss, vi kommer till dig". För friluftslivets aktörer är det värt att tänka på vilka förväntningar trenden skapar hos svenskarna. En sådan kan exempelvis vara en vana att mötas av flexibla lösningar utifrån de egna behoven samt att en ökande andel av befolkningen vänjer sig vid att "berget kommer till Muhammed".

SVENSKA "NATUREN" LÅNGT FRÅN MÅNGA

En urban befolkning som till allt större del har växt upp i urbana miljöer och/eller har sitt ursprung i andra länder innebär att en större andel av befolkningen har en mer avlägsen och annorlunda relation till naturupplevelser som sådant och inte minst den svenska naturen. Det här kan vara både möjlighet och risk för friluftslivets förespråkare. En del av Friluftslivet år har handlat om att nå ovana

friluftslivsutövare med ett särskilt fokus på personer från kulturer med en annan grundsyn på naturen än den traditionellt nordiska vilket vi antar har renderat i en rad lärdomar att ta med till kommande år

RISKMINIMERINGENS BETYDELSE

Sedan länge har en drivkraft för människors val av tid och rum varit att minska risken att de val man gör leder till fel plats/situation längre fram. Även om många tycks tro att det främst är habegäret att nå extremt lockande tjänster/lösningar/situationer som drar folk så är det i regel rädslan för att inte få tag på de grundläggande behov man är ute efter som driver människors val av platser och aktiviteter. Det handlar om riskminimering vilket i det här fallet inte är det samma som fysisk riskminimering utan det handlar främst om att minska risken att använda sin tid på fel sätt. Att upptäcka att det är fullt på parkeringen när man ska utöva en friluftaktivitet och att den därmed inte blir av är en konkret risk som får en del att hellre välja andra fritidsaktiviteter där de har garanterad plats än att ta sig till en osäker strandparkering.

EKOCENTRISKA PERSPEKTIV VÄXER

I den moderna och rationalistiska världsbilden har naturen oftast setts som en plats att bruka. I det historiska ljuset blir det ekocentriska perspektivet allt starkare – det vill säga en syn där ekologin utöver det mänskliga prioriteras. Samhället har idag mål om att bevara och vårda naturen, inte bara för att ha den som resurs att bruka utan för sin egen skull. En utmaning i detta är att ren ekocentrism kan hamna i konflikt med aktiviteter som sätter människan i fokus – aktiviteter som alltså är antropocentriska. Det kan handla om hur vi ska bruka mark: För biologisk mångfald eller effektiv produktion av bioprodukter. Ett rent ekocentriskt perspektiv ställer mycket höga krav på människans närvaro i naturen där marginalerna att göra fel är små.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Å ena sidan finns en möjlighet att vägleda och berätta om naturen på ett sätt som gör det lätt att göra rätt i den samtida kontexten. Å andra sidan går det inte ta kunskap och förståelse för givet – rön från högskolan i Gävle pekar på att barn utan emotionella band till naturen är sämre på att skydda den¹². Vikten av de känslomässiga banden för barn tillsammans med faktumet att de flesta besöker naturen på sin fritid talar för att de upplevelser och information som når de urbana och digitala sfärerna där de flesta spenderar sin tid är mycket viktiga.

Ökar både avståndet till naturen och ekocentriska perspektiv växer är det möjligt att natur utanför storstäderna i relation till figur 4 i stor grad uppfattas som ”museum”.

8. Ändrade relationer till konsumtion

EFTERFRÅGAS: HÅLLBAR BEKVÄMLIGHET OCH BEKVÄM HÅLLBARHET

Intresset och engagemanget för en hållbar värld ökar både bland företag, medborgare och offentliga institutioner. Samtidigt vill de flesta ha en bekväm

vardag – det vill säga hållbar bekvämlighet. Det växer också fram fler och fler tjänster som gör det enklare och bekvämare att göra hållbara val – alltifrån jämförelsetjänster och hållbarhetsmärkningar av allt från fondsparande till mat.

TREDUBBEL DELNING

I dagens konsumtionslandskap är delning i form av användarbetyg och recensioner allt viktigare för konsumtion. Så viktiga att stora rejtingtjänster för att upprätthålla tillit till sina tjänster har tydliga villkor för hur användarrecensioner ska användas.

Drivet av hållbarhetsvilja och även av hopp om att kunna återupprepa framgången hos AirBnB eller Uber satsas det också på att skapa lösningar. Baserade på delningsekonomis logiker. Hållbarhetsaspekten handlar om att öka intensiteten i brukandet av en produkt, från plattformsutvecklare är grundtanken att kunna ta en avgift för att koppla ihop brukare och resursägare med varandra. De tidigare nämnda fritidsbankerna är ett annat exempel på en delningsekonomisk lösning.

Delningen av upplevelser är också en viktig dragningsfaktor: När en plats blir viral på sociala medier kan besökare snabbt strömma till – och att få ett inlägg viralt är idag en stor statusmarkör för många människor!

ÖKAD KOMMERSIALISERING – ALLT BLIR PRYLSPORT & ARENA

Relaterat till resursanvändningen är trenden att det för så gott som alla intressen finns nischade produkter och livsstilsmarkerande kläder att tillgå. Det här kan förstås som en del av en generellt ökande kommersialisering – alla intressen är möjliga nischmarknader.

Exempel på konsekvenser som trenden får för friluftslivssystemet

Ökad kommersialisering sätter kronor och ören på vad som tidigare varit informella värden som friluftslivet bidragit med. Vanan att köpa tjänster och upplevelser tillsammans med en växande besöksnäring gör att friluftsliv blir mer attraktivt som arena: Det vill säga en plats med en arrangör och betalande besökare som kommer för att tävla, koppla av eller få något annat behov tillfredsställt.

En *möjlig* utveckling av trenden är att friluftsliv blir en än mer attraktiv del av markägares bruk av naturen. Detta skulle kunna påverka relationen mellan arenaägare och arrangörer i systemet både positivt och negativt beroende på om det upplevs att en utomstående aktör åker snålskjuts på en resurs man äger eller om bra former för upplåtelse och samverkan finns.

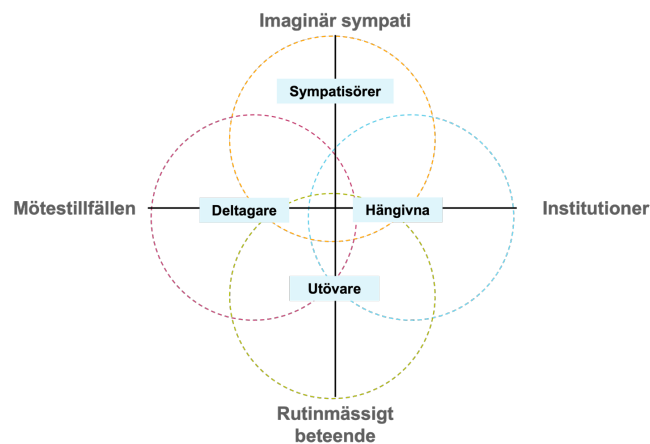

Att förstå olika livsstilstribes är en nyckel till ökat friluftsliv

En konsekvens av individualiseringen av människan och framväxten av sociala medier är att det blir allt lättare att välja sin livsstil och sammanhang oberoende av sitt närsamhälle. Färre gemensamma lägereldar av kultur och vanor gör också att det blir svårare att tala om vad exempelvis ”ungdomar” eller ”äldre” tycker och tänker. Som alternativ till kultur sammanhållen av kön eller ålder har så kallade livsstilstribes blivit en viktig förklaringsmodell. Det här avsnittet presenterar fördjupat tribe-fenomenet och vad det kan betyda för friluftslivets system.

TRIBES BESTÅR AV BÅDE SYMPATISÖRER OCH HÄNGIVNA

Tribes är uppbyggt på gemensamma sympatier och känsla av samhörighet med de andra medlemmarna – exempelvis grundat i ett gemensamt fritidsintresse. Eftersom en tribe så flyktig och lätttrölig måste den undersökas enligt de dimensioner som den manifesterar sig på i samhället: Både de synliga och osynliga men upplevda uttrycken. Ett sätt att fånga de olika dimensionerna av en tribe med tribalklövern:

Figur 15. Illustration av tribalklövern: Friluftslivet har en stor mängd sympatisörer

En modell som illustrerar en livsstilstribe med hjälp av två dimensioner. Den första osynliga nivån handlar om den imaginära nivån. Om tribalmedlemskapet tex. skulle röra sig om ett intresse för friluftsliv så skulle en ren sympatisör vara någon som har ett helt imaginärt engagemang i frågan – alltså inte utövar i praktiken men likväl identifierar sig med friluftslivet.

På nästa nivå handlar det om tribemedlemmens vardagsliv och hur tribalmedlemskapet manifesteras där. I den här delen av dimensionen uttrycks sympatier i levd vardag.

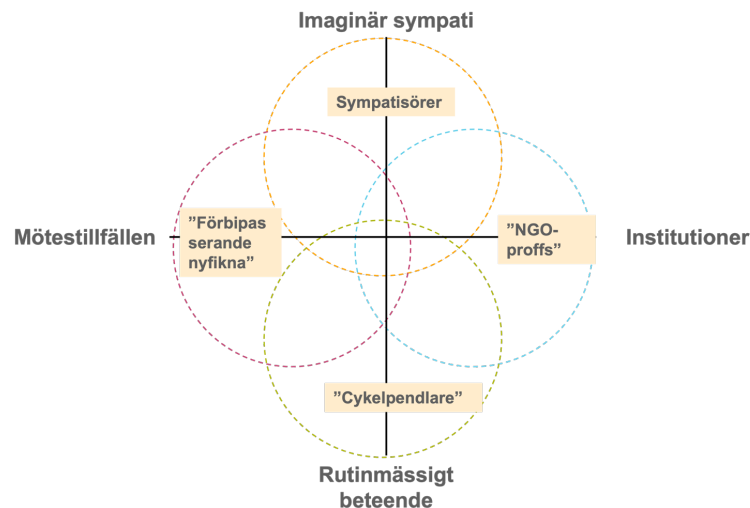
Den andra dimensionen handlar om hur triben tar sig synliga uttryck i samhället. Längst till vänster hamnar de tillfällen då triben samlas på olika platser i samhället – här är det fråga om uttryck begränsade i tid även om de skulle vara återkommande som exempelvis en tävling.

Längst till höger på den horisontella axeln återfinns de institutioner som tribens medlemmar skapat i samhället. Dessa är de mer fasta organisationer och byggnader som finns, tex klubblokaler.

Genom att förstå ett fenomen, exempelvis en friluftaktivitet eller bredare fråga med hjälp av tribalklövern var tyngden finns i triben tydliggörs samt om det finns gap mellan exempelvis institutioner och sympatisörer som gör att sympati inte omsätts i faktisk handling.

OCKSÅ DE SOM INTE UTÖVAR AKTIVT KAN TILLHÖRA TRIBEN

Tribalklövern låter oss se en helhet kring ett fenomen som tydliggör hur utövandet av en aktivitet inte alltid finns i centrum för en tillhörighet. Figur 1 illustrerar ”extremer” i en tribe: Sympatisörer som inte utövar eller är medlemmar, NGO-proffs inriktade på föreningsförvaltning eller medelsökande som kanske innerst inne inte är särskilt intresserade eller utövar, cykelpendlare som i praktiken utövar friluftsliv i sin vardag men inte identifierar sig med det som intresse, förbipasserade nyfikna som råkar befinna sig på platsen för exempelvis en tävling. Detta illustrerar att det finns svårfångade gränser för livsstilar och frågan var gränsen för ett autentiskt medlemskap i en tribe går är en fråga om gränsdragning.

Figur 16. Extremer i triben: del av livsstilen fast långt från autentiskt utövande?

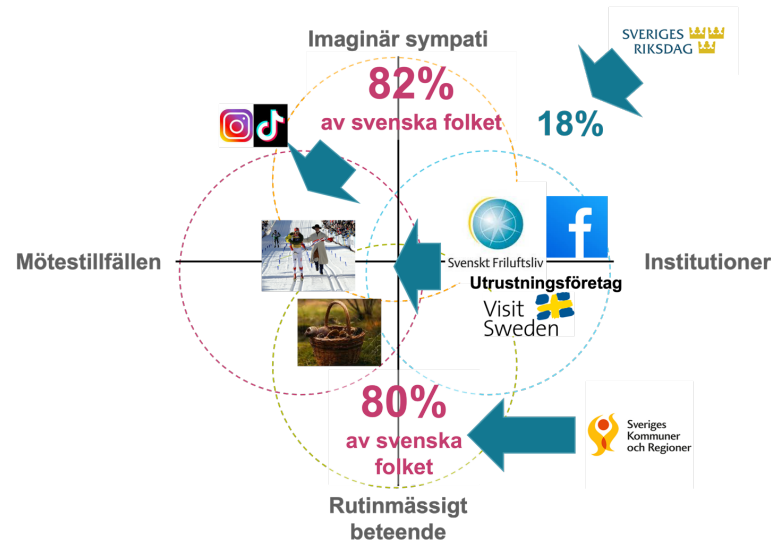
Samtidigt kan dessa ”extremer” vara viktiga för en tribe beroende på hur systemet den bebor ser ut: Är till exempel tribens institutioner och möten beroende av sökandet av offentliga medel kan ”NGO-proffsen” vara en kritisk resurs även om de i praktiken inte är utövare av aktiviteten som samlar triben!

TRIBE-PERSPEKTIVET KAN FÖRKLARA PANDEMIEFFEKTEN

En översiktlig analys av den breda friluftslivs-triben kan gestaltas som i figur 14. Baserat på Naturvårdsverkets rapport ”Nationell undersökning om svenska folkets friluftsvanor” (2018) så vet vi att 82% av svenska folket tycker utomhusvistelse gör vardagen mer meningsfull. 80% är ute ganska eller mycket ofta – mest i bebyggt eller stadsnära miljö. De flesta använder sin smartphone för information och att dela/dokumentera sin upplevelse. Friluftsmålen riktar sig även till de ”18%” som idag inte är sympatisörer. Mötestillfällen arrangeras av både informella nätverk via sociala medier, ideella organisationer, besöksnäring och sponsrat av utrustningsföretag. Intresse för deltagande drivs idag av bild och videobaserade

sociala medier såsom Instagram och TikTok – sympatisörer kan idag nå dagligen av knuffar som för de närmare aktivt utövande.

De 80% som är rutinmässiga utövare påverkas i hög grad av de lokala och regionala besluten och satsningarna på friluftslivsområden. Den snabba tillväxten av semesterbesökare i naturen förklaras av att det funnits en stor pool av sympatisörer att mobilisera.

Figur 17: Översiktlig illustration av den "stora" friluftstriben.

TRIBES OLIKA TOLKNINGAR

Något som blivit tydligt under de senaste åren är hur samma fakta och fenomen kan representeras och uppfattas väldigt olika tribes emellan. Vanliga exempel på detta är tribalisering av politiska frågor där motstående tribes inte delar samma verklighetsbeskrivning. I nästa avsnitt kommer rapporten diskutera olika syn på allemansrätten som en möjlig källa till stress i systemet. Tribe-perspektivet säger att kulturer inom livsstilar kan vara en viktig källa till olika tolkningar och förståelse av just detta: Sympatisörer är benägna att ställa sig bakom sina företrädare och institutioner ifall det upplevs som att de står i konflikt med en annan tribe.

NYCKELFRÅGA 2:

ÖKAD RISK FÖR SYSTEMSTRESS UTIFRÅN EN ALLTMER SÄRSKILJANDE ALLEMANSRÄTTSSYN

En källa till ökad systemstress för friluftslivssystemet är den alltmer särskiljande synen på allemansrätten, främst utifrån aktuella exempel på överturism. Det ökande intresset för friluftsliv, där många på grund av viral medielogik och ökad informationstillgänglighet dras till samma platser tillsammans med kommersialiserings-trenden får konsekvenser för allemansrätten som grundlogik för friluftslivet genom att generellt användande av rätten till vistelse kommer på kant med de lokala förutsättningarna.

Fenomenet med överturism ska här inte förstås som att det präglar hela friluftslivet eller är en nödvändig konsekvens. Däremot är det ett fönster till möjliga framtider för platser där aktörer i systemet kan komma på kant med varandra.

Problem med överturism i populära städer som Venedig, Köpenhamn eller Barcelona har mötts med hårdare regleringar och styrning av besöksflöden – vilket ger en fingervisning om hur trenderna går i policymakarnas verktygslådor internationellt. Även beaktat att besök i europeiska städer och svenskt friluftsliv skiljer sig åt så finns det påtagliga likheter: Det kokar det ner till att (allt)för många besökare samlats under kort tid. Signaler från platser där överturism uppstått de senaste åren ger viktiga lärdomar om potentiella motsättningar i dagens system. Behoven ökar av att behandla en plats utifrån dess lokala förutsättningar vilket sig blir utmanande i en global och blixtnabb informationslogik so i sin tur driver utvecklingen med mer långväga besökare som har en generell snarare än specifik kunskap om hur ”man gör rätt”.

ALLEMANSRÄTTEN STÄLLER KRAV PÅ LOKALKÄNNEDOM

Principiellt ställer redan allemansrätten krav på att besök av en plats skall vara lokalt anpassat. Hållbart bruk av allmänna tillgångar förutsätter användande som utgår från lokalkännedom och respekt för andras användning än det egna. Detta finns också fångat i allemansrättens villkor ”Inte störa inte förstöra”.

Problematiken kan beskrivas som att ökande besökstryck med friluftsutövare som saknar lokalkännedom och praktiskt kunnande för att göra rätt i den lokala kontexten riskerar att skapa en allmänningens dilemma – där det egna bruket av gemensamma tillgångar urholkar resursens hållbarhet över tid¹³ exempelvis genom att markägare och övrig lokalbefolkning tappar förtroende för systemet.

I intervjuerna under arbetet med rapporten berättar flera företrädare för platser (arenaägare) att de under de senaste åren upplevt överturism samt problem som uppstår när det ofta är långa avstånd mellan människor och naturen. Dessutom vittnar de om att det ofta bristande lokala kunskaper om villkoren för rättighetsutövandet som ligger bakom de problem som uppstått. Det kan röra sig om slitage eller att lokalbefolkningen och deras ordinarie verksamheter störs.

Allemansrättsyn & överturism

Möjligheterna för ett system att vara stabilt och växa begränsas av dess kritiska resurser. För friluftslivet är en central sådan tillgången till nyttjande av skog, mark och sjö via allemansrätten – det svenska friluftslivet bygger trots allt på den premissen. Allemansrätten har också ett starkt stöd och är viktig för människors utomhusaktiviteter¹⁴.

OLIKA ALLEMANSRÄTTSYN

Sedvanan som den idag är formulerad betonar både rättigheter och skyldigheter med stort ansvar hos individen att på egen hand förstå vad som faller inom ramarna och vad som inte gör det. Som besöksnäringssaktör kan man ha synen på allemansrätten som en affärsmöjlighet, som privatperson som försäkras om att kunna utöva sina intressen, som ägare av mark eller en arena för friluftsliv kan synen utgå från att besök är välkommet så länge de sker på platsens och de egna villkoren.

Allemansrätten lämnar också tolkningsutrymme: Vad innebär det att störa? Vilka värden är det som ska värnas från att förstöras? Innefattar den möjligheten att bedriva kommersiell verksamhet på annans mark? Hittills har det främst varit upp till individer att reda ut vad som gäller på en särskild plats – lokal praxis är en viktig del av allemansrätten och avspeglas i möjligheten att sätta upp lokala föreskrifter om exempelvis särskilt skyddade områden. När nya användningsområden av allemansrätten kommer upp måste systemet också utveckla nya sätt att införliva dem. Ett exempel på detta är Naturvårdsverkets vägledning för allemansrätten som diskuterar olika aktiviteter ur ett utövarperspektiv¹⁵.

Dessa frågor är inte nya utan har återkommande diskuterats – redan 1991 ramade Riksdagen in frågan ungefär som den uttrycks än idag. Sedan dess har omvärldsutvecklingen med den digitala utvecklingen, den moderna människans synsätt och tillhörande postmoderna rättighetsvärderingar samt ett ökande besöksstryck och kommersiellt nyttjande av sedvanan ruckat en del av grunderna för beslutet Riksdagen tog för trettio år sedan. Detta kan förstås som ett behov av att definiera och formulera gamla sedvanor för en ny tid – där den i stället för att säkra allmogens rätt till rörlighet och överlevnad idag används för att ge medborgare tillgång till friluftsliv och säkerställa dess möjligheter att komma nära naturen.

KÄNNEDOM OM LOKAL BÄRKRAFT GRUNDAR HÅLLBARHET

Rön från forskning på brukande av allmänna resurser identifierar gemensamma och genomdrivna normer utifrån lokala förutsättningar som alternativet till privatisering eller hård statlig reglering. Några vanligt lyfta lösningar av allmänningens dilemma brukar sägas vara:

- *Privatisering*
Ett rättframt sätt att lösa allmänningens dilemma är privatisering – det vill säga att göra allmänningen till privat egendom. En sådan lösning förvandlar frågan till en förhandling mellan egendomsägare och andra som vill bruka resursen.

- *Reglering ovanifrån*

Alternativt kan användandet regleras för att begränsa totalt användande eller avgiftsbelägga så att varje användare betalar för sitt slitage.

Bägge dessa lösningar är avsteg från den traditionella allemansrätten som bygger på att tillgången är oinskränkt och vilar på att det tas för givet att användaren gör rätt för sig.

Ekonomipristagaren Ellinor Ostrom menar vidare att tillitsbaserade lösningar är ett alternativ och möjligt att få stabila. Men att de också ställer krav på hög grad av tillit, kunskap och faktiskt efterlevnad om hur nyttjandet av rätten sker hållbart¹⁶.

En sådan tillit utvecklas oftast över tid och upprätthålls av grupper med gemensam kultur och nätverk som förmedlar hur man betar sig på en viss tid eller plats. Den modell som Ostrom förespråkar är att bygga nedifrån och upp: Lokal kännedom och behov får sätta villkoren för brukandet av en allmänt tillgänglig resurs.

Givet fler långväga besökare med sämre lokalkännedom och naturvana uppstår ett tryck i systemet som ökar behoven av att inte bara kommunicera den generella allemansrätten utan också hur den tillämpas i det lokala fallet. En sådan lokal tillämpning kan innefatta förståelse för när besök kan vara olämpligt för att inte tära på den gemensamma resursens hållbarhet.

GENERELLA KUNSKAPER RÄCKER INTE ALLTID, MEN DE FLESTA VILL GÖRA RÄTT

Exempel på hur det generella ibland inte är nog kan gestaltas med erfarenheter från Flatruet i Härjedalen där en företrädare för besöksnäringen menar att det uppstår problem med besök som stör känsliga tillfällen i renskötsel även om de inte brutit mot de generella allemansrättsreglerna.

En företrädare för Fulufjällets nationalpark vittnar samtidigt om att när de kommunicerat exempel på brott mot allemansrätten (oaktsamhet, störningar av naturliv etc) i sociala medier har reaktionerna från allmänheten blivit hårda.

Ökande hållbarhetsträvan i besöksnäringen gör avtryck i både Sverige och utomlands. Exempelvis gör ambitioner om att jämna ut besöksstryck och motverka överturism avtryck i besöksnäringstrategier för Höga Kusten och Tourism in Skåne¹⁷.

Detta tyder på att det finns en stark vilja att göra rätt men att den generellt kommunicerade allemansrätten och upprätthållandet av dess krav inte alltid är tillräckliga för att se till att den tillämpas hållbart i alla enskilda lokala kontexter.

GAMLA SEDVANOR I EN NY TID

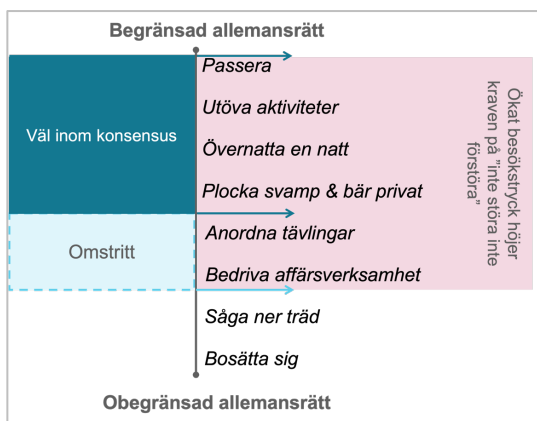
Det är ofrånkomligt att den snabba globaliseringen av informationsflöden, där information med hjälp av algoritmer kan spridas blixtnabbt får konsekvenser när också allt fler kommer till en plats som besökare från platser där man inte automatiskt får kunskaper om hur man betar sig hållbart i just den lokala kontexten.

Därtill finns en generell trend om att förhålla sig mot samhället som kund i form av tjänsteköpare och efterfrågare av upplevelser där konsumenten utöver det egna

ansvaret kräver att tjänsteförmedlaren tagit ansvar för att den egna konsumtionen sker hållbart.

Bevarandet av den svenska allemansrätten i sin nuvarande form enligt den modellen skulle därför kunna gynnas av att tydligare kommunicera den lokala bärkraften för besök och även göra det lättare att göra rätt för den som besöker utan djup lokalkännedom. Den uppkopplade tillvaron innebär både möjlighet att dra besökare till sig – och att nå ut med information under vardagen. Detta har tagits fasta på av flera besöksnäringens aktörer. På flera platser runt om i världen går man även längre och försöker aktivt styra flöden av långväga besökare med mer framförhållning. Ett tydligt exempel är Venedig där långvarig överturism nu har mötts med beslut om både detaljerad övervakning och avgifter för turister¹⁸ – här har företrädarna valt hård reglering av de två traditionella alternativen.

Sammanfattat kan det slås fast att den kritiska resursen allemansrätten har ett starkt stöd hos det svenska folket. Stress i systemet kan dock innebära en omförhandling av vad som anses som accepterat tillämpande av allemansrätten

Figur 18. Exempel med överturism blottlägger var det finns olika allemansrättsyn. Dels genom vilka aktiviteter och "hur" som bör ingå och var gränsen går för att den enskilda varken ska störa eller förstöra.

Systemstress verkar uppstå när det sammantagna nyttjandet "stör eller förstör" även om det individuella faller inom ramen för vad som skulle vara hållbart.

En fullständig genomlysning och analys av de faktiska omständigheterna kring detta i Sverige är utöver vad som är möjligt här. Men vi konstaterar att där allemansrätten inte brukas hållbart uppstår ett dilemma om balansen mellan det egna brukande av en resurs och hållbarheten för det gemensamma.

För de som inte har intresse av ökad privatisering och formell reglering återstår att stärka normer och se till att de efterlevs genom socialt tryck på att göra rätt på rätt sätt – exempelvis genom att tydligt kommunicera de lokala förutsättningarna och göra det lättare att se till att de efterlevs. Erfarenheter från andra platser med överturismproblem pekar också på att policymakares föredragna taktiker ofta handlar om att reglera tydligare och hårdare genom att skapa system där det ska vara svårt att göra fel.

SJU UTMANINGAR FÖR FRILUFTSLIVET MOT FRAMTIDEN

Det svenska friluftslivet är i grund och botten robust och står stadigt och stabilt inför framtiden. Men inte desto mindre finns det utmaningar. Både för systemet som det ser ut idag med de etablerade aktörerna som bas och som det kan komma att formeras på sikt när andra aktörer ökar sin närvaro.

Avslutningsvis vill vi rapportförfattare därför skicka med sju uppmaningar som vi ser att friluftslivsystemets aktörer behöver förhålla sig och ta tag i inför framtiden. Uppmaningarna pekar på en rad utmaningarna som behöver tacklas och vem som tar tag i dem samt på vilket sätt tror vi i hög grad kommer prägla friluftslivet under lång tid framöver.

1. Hantera det formellt informella och det informellt formella

Som vi pekat på i de tidigare avsnitten går utvecklingen i samhället parallellt mot både en mer informell (löslig) organisering och mer formell reglering av tidigare frivilligbaserade överenskommelser. Den här paradoxala utvecklingen menar vi är en av nyckelfrågorna att hantera för friluftslivets nuvarande aktörer om ambitionerna med att markant öka mängden friluftsliv i Sverige på allvar ska förverkligas

Utvecklingen 'formellt informell' handlar om att möjligheterna aldrig har varit större när det gäller att samla likasinnade människor och arrangera ett event eller en aktivitet. Man behöver inte gå via en formell förening för att åstadkomma detta. I praktiken är istället en levande "föreningsverksamhet" bara några klick bort på Facebook. Samtidigt blir "användaravtalskulturen" alltmer spridd – inte minst som effekt av ökad kommersialisering och polarisering. Därtill verkar EU idag för en ökad harmonisering och likriktning: vilket på flera plan blir utmanande för den svenska traditionen med tillhörande kulturellt undantag som bygger på frivillighet och tillit tagen för givet snarare än lagstadgat tvång.

Hur ska ett svenskt friluftsliv hantera en ny kontext där gamla sedvänjor gradvis ersätts av formaliserade överenskommelser samtidigt som det engagemang som skapas av människor allt oftare kanaliseras av lösliga halvformella föreningar och institutioner snarare än av det etablerade folkrörelsesverige. Det handlar om att ställa sig frågan hur kraften i det oorganiserade friluftslivet kan tas tillvara utan att det kramas ihjäl av formaliseringens kvarnar. Och hur ska de traditionella friluftslivorganisationerna förhålla sig till och förbli relevanta för andra former av engagemang och organisering? Det här är frågor som inte har svartvita svar utan snarare kräver ett prövande nyfiken utforskande. Vi hoppas och tror att det svenska friluftslivet bejakar att problematiken finns och arbetar fram strategier och förhållningssätt som möter och inlemmar det nya formerna på ett tryggt sätt.

2. *Tänk tidigare: Led led på led – hantera flöden hållbart*

Ökat besöksstryck på populära platser under komprimerade tidsfönster har redan börjat ställa högre krav på att hantera flöden av besökare. För många i friluftslivet som verkar som möjliggörare och planerare kommer hållbara flöden sannolikt vara en viktigare uppgift – som också behöver tacklas på en hög systemnivå eftersom besökare kan komma från när och fjärran. En undersökning¹⁹ som Region Skåne genomförde 2021 där drygt 4000 personer boende i Skåne svarade visar att fyra av fem svarande tycker det är en bra idé att ha restriktioner kring antalet tillåtna besökare i känsliga naturområden och två av tre tycker att känsliga naturområden endast ska få besökas med särskilda guider. Den här utvecklingen är en utmaning för alla som förfäktar idén om ett *fritt* friluftsliv men är troligen en fråga som är nödvändig att ta med större kraft framöver.

Samma undersökning visar att ca tre fjärdedelar av skåningarna önskar att de i förväg kan boka parkeringsplatser, grillplatser, vindskydd etc och hela 95 procent skulle i förväg vilja kunna se hur många besökare som befinner sig på den plats (för friluftsliv) de tänkt besöka innan de beger sig dit. Här märks också en klar åldersskillnad. Personer under 45 anser att det är en mycket bra idé i klart högre utsträckning än äldre.

Svaren från undersökningen lär knappast vara unika för Skåne. Snarare visar de på att friluftslivet som system har åtskilligt att göra vad gäller styrning av flöden och guidning av människor till friluftslivsupplevelser. Det handlar dels om att pröva tankar om att kunna i förväg ge människor hjälp till planerbarhet på en helt annan nivå än vad som finns idag. Dels för att kunna styra besökare bort från känsliga naturområden när stora mängder besökare riskerar att orsaka stora skador på naturen, dels för att kunna säkerställa att det går att parkeringssituationen vid besöksmålen är hanterbar så att inte de situationer som uppkommit på senare år där blåljuspersonal inte kan ta sig fram vid utryckningar ska uppkomma. Vad gäller parkeringssituationen bör även en mer aktiv dialog ske med kollektivtrafikhuvudmännen om att öka deras flexibilitet kring busstillgång enstaka dagar då det med stor säkerhet kommer vara stora flöden av människor som söker sig till en viss plats. Att det kommer vara stora flöden vissa dagar vet i regel t ex sökmotorföretagen såsom Google ett bra tag innan besökarna anländer. Alltså bör även en utökad dialog ske med de här intressenterna för att bättre styra flödena av besökare till de mest populära friluftslivsdestinationerna. En aspekt av den här frågan handlar om också om att den moderna människan har svårt att acceptera obefintlig eller dålig information i beslutssituationer vilket svaren om att i förväg kunna få information om hur många som redan är på plats. Den typen av information ger redan idag många köpcentra och andra besöksmål vilket ökar pressen på friluftslivet att göra samma sak. Överlag så har andra branscher lärt sig och utvecklat metoder för ”flow management”. Detta ser vi att friluftslivets aktörer bör lära sig av. Men för det krävs att någon aktör tar huvudansvaret och driver frågan med kraft, annars är risken stor att blir långsamma, dåliga och splittrade lösningar.

Vår fråga till friluftslivet blir därför: Vilka behöver samverka, på vilket sätt och med vilka medel för att styra och hantera flöden av besökare?

3. *Äg liturgin för det nya vallfärdandet – fixa festen i skogen!*

Naturen är för många betydelsefull som källa till återhämtning och hänförelse. En utmaning är att forma, sprida och upprätthålla hållbar samvaro med naturen. Vi ser ett behov av att tydligare förmedla hur allemansrättens plikter uppfylls i det lokala – viljan att göra rätt är första steget, sedan behövs vägledning. Uppfattas naturen som en andaktsfull plats som ska respekteras borde den uppgiften kunna tacklas med självförtroende. Andliga aktiviteter lyfts från flera håll in i en naturkontext – en ny ”kyrka” för återanknytning till sig själv och autentiska upplevelser som ger en paus från högt tempo i en digital tillvaro. Om naturen är den nya kyrkan, blir kanske friluftslivsanordnarna det nya prästerskapet – de som sätter formen för ”religionens” utövande. Frågan är hur man visar vägen och ställer krav på ett vis som också skapar delaktighet? Men detta handlar primärt om den meditativa sidan av friluftslivet. Det handlar om att förstå behovet av att skapa samt driva struktur och ordning för utövandet av friluftsliv, en slags friluftslivets ’liturgi’.

En annan metafor än den kyrkliga är festfixande. Vem fixar festen i skogen? Den roligaste festen sker inte i den mest perfekt utsmyckade festlokalen (=mest iordningsställda friluftslivsmiljön) utan den bästa festen har i regel en riktigt vass värd och festfixare (friluftslivsarrangör/guidare). Det ser vi som en central framgångsfaktor för att både få nya målgrupper att både upptäcka friluftslivets fördelar och samtidigt vilja återkomma. Idag kan vi ana att arrangemanget ska vara korrekt lika mycket som det ska var roligt. Om ambitionen är att locka nya friluftslivsutövare är det helt avgörande att de att deras första möte med friluftslivet blir som en lyckad ”första fest” – en riktigt rolig och spänstig fest. Det gäller både innehållet samt känsla av sammanhang och social samvaro så att de inte upplever den känsla man får om man kommer först till en fest (dvs möter en tom lokal utan feststämning). Det gäller att allt är på plats. Både arenaägare och arrangörer måste var på tårna för att ”växla upp festfixandefaktorn” inom friluftslivet framöver.

4. *Hantera hybridlivet*

Sedan lång tid håller gränserna mellan fysiska och digitala platser på att suddas alltmer, en utveckling so tagit fart under pandemin. Dessutom håller det digitala sociala livet på att ta nästa steg när metaverse-utvecklingen så småningom tar fart (metaverse = sammankoppling av olika virtuella världar i ett och samma system).

Människor kommer både vilja dra nytta av teknikens möjligheter men samtidigt skapas nya och andra behov av återhämtning från ett snabbt och enormt informationsflöde och ständig närhet. Var stödjer och var stjälp det uppkopplade livet friluftslivet? Ska friluftslivets aktörer aktivt forma digitala världar där friluftsliv kan utövas? Kanske lösningar som innebär att deltagarna har VR/AR-utrustning på kroppen/huvudet när befinner sig i skog och mark? Även om det för många är en extrem tanke idag lär den dag komma då den situationen där verklighet varför det kan vara på sin plats att redan nu adressera frågan om hur de olika hybridformerna som växer fram kommer påverka dagens friluftsliv och inte

minst hur de kan vara en grund för nya möjligheter att locka människor till mer friluftsliv.

Klivet in i hybridtillvaron har gått oerhört fort och såväl samhället som helhet som enskilda sektorer befinner sig fortfarande i ett lärande kring hur det ska gå till i praktiken. Fram växer ett hybridarbetsliv, hybridformer för demokrati, hybridhandel, hybridträning, hybridvård, hybridformer av fritidssysslor etc.

Knappast någon del av samhället kommer kunna undgå den här utvecklingen, inte heller friluftslivet även om det kan tyckas märkligt att diskutera ett hybridliv eftersom friluftslivet per definition förutsätter fysiska närvaro utomhus. Inte desto mindre kommer hybridlivet påverka friluftslivets förutsättningar. Ett hybridarbetsliv innebär att en relativt stor grupp människor kommer befinna sig en större del än tidigare i en hemmiljö under dagarna – vilka möjligheter ger det? Om den lokala dagligvaruhandeln in längre står mitt i byn som samlingspunkt när handeln skiftar form – kan gemensamma sociala friluftslivsaktiviteter ta den positionen istället? Listan kan göras lång. Frågan till friluftslivets huvudaktörer är därför hur hybridlivet skall tacklas och nyttjas? Går det tänka sig ett digitalt baserat friluftsliv, både avseende guidning till och utövande av friluftsliv?

5. Balansera nytta och nöje

Det finns ett ökande intresse för friluftslivet från ett folkhälsoperspektiv samt från besöksnäringen – viktiga perspektiv där friluftslivet är ett medel för att nå andra samhällsmål. För de aktörer som utgår från ”friluftslivet som mål” innebär det ett ökat behov av att förstå och bejaka att andra aktörers motivationsgrund för friluftslivsutövande kommer påverka den egna verksamheten. Det kommer ge nya möjligheter och främjar de arenor som de egna aktiviteter utförs på – OM det bejakas. Men där ser vi ett behov av ett kulturellt skifte i sektorn. Även om många säger sig positivt bejaka andra bevekelsegrunder än att ha friluftslivet som mål (ändamålet helgar medlen...) så lär insatser riktade mot målgrupper som står längst från friluftslivet idag innebära att de redan aktiva inte känner sig träffade av utvecklingen. Det som är nöje för någon är nytta för en annan. Den balansakten måste hanteras och ges utrymme framöver, inte minst för arrangörer av friluftsliv samt i de kretsar som idag utgör friluftslivets maktbas. Vi är väl medvetna om att detta delvis redan göres och att det kanske inte tycks vara en svårhanterad utmaning. Men vi ser samtidigt att det handlar om att bestämma sig för vilket ben friluftslivet skall stå på. Ska friluftslivet som system främst stå tungt på det ben som betonar friluftslivet som mål (befolkad av människor som ser friluftsliv som ett rent nöje) eller ska tyngdpunkten även förskjutas mot de som ser friluftslivet som ett medel (med en mer krass nyttsyn på friluftsliv)?

Balansen av perspektiv handlar också om vilket ”tidskonto” friluftsliv ska växa på. Kan man få de flesta perspektiv att dra åt samma håll och kan friluftslivet öka som både nytta och nöje på både den fria tiden och ”någon annans tid”? Men då måste nog friluftslivet acceptera än hmer påtagligt att det är villkoren för den som äger den icke-fria tiden (arbetsgivare, skolan) som avgör villkoren för

friluftslivsutövandet, dvs en ren nyttoaspekt. Att det sedan kan upplevas som ett nöje för de enskilda individer som tar del får del av detta utvecklade nytto-baserade friluftsliv är en ren bonus.

En tredje aspekt på nytta vs nöje är att det som är friluftslivets stora fördel – att det är ”gratis” också är dess förbannelse. Gratis har sällan ett verkligt värde i allmänhetens ögon, det är något man både kan ha och mista. Därför kan det vara centralt att än mer peka på och lyfta fram det värde friluftslivet skapar – både samhällsekonomiskt (motiv för finansdepartementet et al) och för den enskilda individen. Kanske ska friluftslivet våga tänka tanken att ta *än mer ta betalt* för vissa aktiviteter eftersom det då kommer upplevas mer värdefullt av användarna. Självklart finns det stora baksidor med ett sådant resonemang, inte minst i relation till ambitionerna att nå nya målgrupper som ofta lever i socioekonomiskt svaga situationer men vi menar att den här dimensionen av friluftslivet ändå bör vägas in nära balansen mellan nytta och nöje ska hanteras. Frågan är därför till sist hur värdet av friluftsliv skall internaliseras? Både i de samhällsekonomiska modellerna men också för kunna bli en del av enskilda individers beslutsfattande och uppskattning av tillvaron.

6. *Utveckla friluftslivets organisatoriska infrastruktur för hantering av bevekelsegrunderna 'mål, medel eller rekvisita'*

Frågan om ”varför friluftsliv” kommer fortsätta variera – långa vandringar som grundläggande identitetsmarkör, nyfikenhet, uppdatering på tik-tok som visar att man varit del av något viralt, avkoppling från en stressig vardag, nostalgisk eller andlig återknytande till naturen. Motiv för deltagande kommer därför bli än mer spretigt framöver – men vilka motivationsgrunder kommer mobilisera de stora massorna och målgrupperna och är det samma motiv medlemmar i friluftslivets organisationer har? Vi har flera gånger i rapporten återkommit till den frågan och vi tror att friluftslivet som system behöver ta fram en organisatorisk infrastruktur som hjälper till att bättre sortera upp de här bevekelsegrunderna. Helt enkelt utveckla formella systemen. Ta fram strukturer som ger stöd vid värdering och bedömning av organisationers olika bevekelsegrunder för det de vill göra oavsett om de är arrangör eller arenaägare eller bara samlar en större grupp människor som utövare. På samma sätt bör frågan ställas om var ska gränsen dras för att det ska vara värt mödan att engagera sig i andra aktörer som vill vara en del av friluftslivets sfär. Om inte det finns utvecklade riktlinjer för detta lär mycket energi gå åt till att från fall till fall diskutera de här frågorna och risken är att friluftslivet som system och dess huvudaktörer tappar fart och kraft på vägen när energin behöver läggas på de här frågorna. Därför behöver svaren på frågorna bottna på djupet i ”friluftslivsfamiljen”

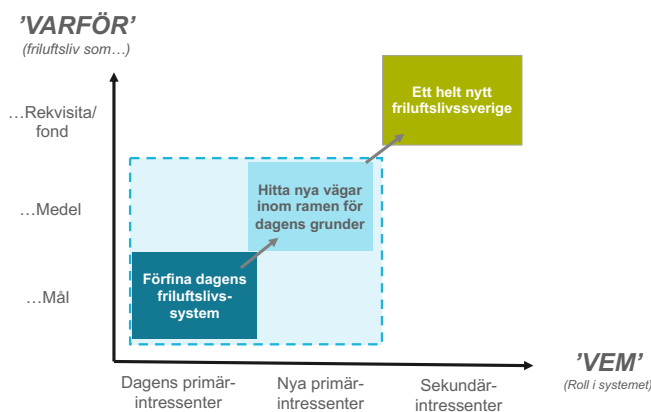
I grunden ser vi att detta utmanar friluftslivets identitet. Ska de mer ”lättfotade” uttrycken för friluftsliv (rekvisitaattributen) också ska räknas som ”riktigt” friluftsliv. Det är en av flera fråga med närmast existentiella grunder som friluftslivets aktörer bör ställa sig i den må de inte redan gjort det.

7. Skapa hållbar tillväxt – adressera rätt förändring

Samhället i stort befinner sig i omvandling – trycket från omvärlden och kraftiga övergripande pågående trender ändrar förutsättningarna för de flesta och friluftslivet är inget undantag. Dessutom är utvecklingen inte entydig utan den rymmer stora mått av osäkerhet kring hur framtiden kommer bli. Detta är något vi ser att friluftslivets huvudaktörer skulle behöva undersöka närmare, kanske genom en explorativ framtidsscenarioprocess.

När framtiden är osäker gäller det också att böttna i en huvudansats för att hantera den samma: Ska arbetet kännetecknas av försiktighet och reaktivitet (riskminimering) eller ett aktivt offensivt utforskande fokuserat arbete mot en önskad målbild (fångamöjligheter).

Det här hänger i sin tur samman med vilken slags huvudförändring som står för dörren på några års sikt. Vi menar att det är så pass många frågor som väntar friluftslivets huvudaktörer att det inte kommer räcka med att ta dem en och en och sätta sitt hopp till att små justeringar kommer räcka. Vi kan naturligtvis ha fel i den slutsatsen men vi ser att t ex bejakandet av utvidgningen av bakomliggande skäl för friluftsliv kommer både vara en existentiell fråga men också en fråga om hur stort förändringsprojekt som dagens friluftslivssystem ska famna och managera. Vi tror att det är centralt för friluftslivet. Väntar ett helt nytt friluftsliv runt hörnet eller räcker det med nya vägar och strategier för att kraftigt öka mängden friluftsliv i Sverige?

Figur 19. Schematisk bild av vilken slags huvudförändring det svenska friluftslivssystemet står inför

Att möta en skakig framtid med gamla redskap är sällan en god idé. Så om ni huvudaktörer tror att framtiden är osäker rekommenderar vi att ni beger på en framtidsresa, utforskar alternativa utfall, relationer och roller och sedan tar fram en gemensam ”master plan” för hur en förändring ska komma tillstånd.

Stockholm december 2021

Axel Gruvaeus

Erik Hengren

OM KAIROS FUTURE

Kairos Future är ett internationellt konsult- och analysföretag som hjälper företag att förstå och forma sin framtid. Genom trend- och omvärldsanalys, innovation, strategi och mjukvarustöd för AI-driven analys, omvärldsbevakning och innovation, hjälper vi våra kunder att omsätta de stora sammanhangen till konkret handling. Kairos Future grundades 1993, vårt huvudkontor finns i Stockholm och vi har egna kontor eller samarbetspartners över hela världen.

För mer information, se www.kairosfuture.com eller kontakta oss:

Kairos Future

Box 804

101 36 Stockholm

Besöksadress: Västra Järnvägsgatan 3

08-545 225 00

info@kairosfuture.com

www.kairosfuture.com

KÄLLOR

-
- ¹ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-20102008-om-statsbidrag-till_sfs-2010-2008
- ² Kairos Future Travel Trend Report 2016-2021, baserat på statistiskt säkerställda enkätfrågor till 4000 konsumenter i Sverige, Finland, Norge och Danmark
- ³ Utvärderingen återfinns här:
<https://www.naturvardsverket.se/globalassets/media/publikationer-pdf/6900/978-91-620-6904-9.pdf>
- ⁴ Se: <https://dalslandnordmarken.se/sv/>
- ⁵ <https://www.fritidsbanken.se/om-oss/>
- ⁶ <https://naturturismforetagen.se/turism-pa-annans-mark/>
- ⁷ Se exempelvis Tourism in Skånes strategi mot 2030: <https://tourisminskane.com/sv/om-oss/tourism-matters-2030/sa-har-gor-vi-turismen-till-en-del-av-losningen>
- ⁸ <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/friluftsliv/sveriges-friluftslivsmal>
- ⁹ <https://www.energimyndigheten.se/fornybart/vindkraft/vindlov/planering-och-tillstand/miniverk/inledande-skede/natur-kultur-landskap/friluftsliv/> Länk hämtad 2021 12 14:
- ¹⁰ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/ekosystemtjanster/verktyg/ester/> Länk hämtad 2021 12 17
- ¹¹ <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/mark-och-vattenanvandning/ekosystemtjanster>
- ¹² Se: <https://www.forskning.se/2019/05/10/barn-som-forstar-naturen-skyddar-den/#> Länken har också tips på vidare läsning av forskningsartiklar på ämnet Även: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00928>
- ¹³ För beskrivning se: https://sv.wikipedia.org/wiki/Allänningens_dilemma
- ¹⁴ Se rapport av Naturvårdsverket (2018) Friluftsliv 2018 Nationell undersökning av svenska folkets friluftsvanor. Rapport 6887
- ¹⁵ <https://www.naturvardsverket.se/globalassets/media/publikationer-pdf/1300/978-91-620-1304-2.pdf>
- ¹⁶ Se följande korta film för en sammanfattning av Ostrom:
<https://www.youtube.com/watch?v=ByXM47Ri1Kc>
- ¹⁷ Höga kusten: <https://www.leaderhogakusten.se/wp-content/uploads/2021/06/Framtidens-landsbygder-Hoga-Kusten-Remiss.pdf>
- Tourism in Skåne: <https://tourisminskane.com/sv/om-oss/tourism-matters-2030/sa-har-gor-vi-turismen-till-en-del-av-losningen>
- ¹⁸ För översikt se nyhetsartiklar från CNN & New York Times:
<https://edition.cnn.com/travel/article/venice-entry-fee-2022/index.html>
<https://edition.cnn.com/travel/article/venice-control-room-tourism/index.html>
<https://www.nytimes.com/2021/10/04/world/europe/venice-tourism-surveillance.html>
- Tankesmedja för friluftsliv 2021
- Naturturism och friluftsliv i fjällen – landskapsrelationer i förändring?. Klas Sandell 2016
- Klas Sandell: Nutidsreflektioner
- Naturvägledning i Norden, Nordiska Ministerrådet 2019
- ¹⁹ Skånepanelen, Turism i Skåne, Medborgarundersökning aug/sep 2021. Regions Skåne